Vercors

İNSAN VE İNSANLAR

Çevirenler
Sabahattin Eyuboğlu
Azra Erhat
Vedat Günyol

Can Yayınları

Bu kitap 1965 yılında İstanbul'da
GÜN BASIMEVİNDE basılmıştır.

VERCORS

İNSAN ve İNSANLAR

Çevirenler
Sabahattin Eyuboğlu
Azra Erhat
Vedat Günyol

Çan Yayınları
İstanbul

Asıl adı Jean Bruller olan **Vercors** 1902'de Paris'te doğdu. İlkin çizgi ressamı olarak tanındı. Acı ve karamsar bir şaka havası taşıyan resimler sergiledi. 1928'de «Birdenbire ölmek için 21 reçete» adıyla bir album yayınladı. İkinci Dünya Savaşında Vercors takma adıyla yazar olarak ortaya çıktı ve aynı zamanda Karşıkoyma hareketinin belli başlı savaşçılarından biri oldu. Alman işgalinde Paris'te gizli basılan kitaplar arasında bir uzun hikâye yayınladı: **Le silence de la mer** (Evimdeki Alman Subayı ve Susan Deniz adlarıyla iki defa Türkçeye çevrilmiştir). Dergilerdeki yazılarından başka şimdiye kadar basılmış başlıca eserleri şunlardır: **La marche à l'étoile, Le songe, Les armes de la nuit, Le sable bu temps, Les yeux et la lumière, Plus ou moins homme**... Zaferden sonra Almanlarla işbirliği edenlerin bağışlanmasını istiyenlere karşı savaştı ve uzun bir sûre küserek sesini duyurmaz oldu. 1963'te **İnsancıl Kaatil** adlı bir komedya ile yazı hayatına dönmüş bulunuyor!

İNSAN VE İNSANLAR adı altında çevirdiğimiz bu yazılar Vercors'un yalnız denemelerini bir araya getiren **Plus ou moins homme** adlı eserinden seçilmiştir.

İnsanın Başkaldırması

1.

Kimi sözcük anlam kesinliğini yitirmiş, özünden boşalmıştır. Hürriyet, Adalet, Demokrasi bunlardandır, böyle olduğunu da heskes bilir. Bu sözcüklerin anlamını, sınırlarını açıkça belirtmek insanlar arasında anlaşmayı sağlamak bakımından gereklidir, hem asıl bugün gerekli, çünkü bunu yapmakla barışa yönetebiliriz dünyamızı.

Başka bir sözcük de, daha doğrusu bir kavram insan kavramıdır. Hepsine kaynak olduğu, hepsine yön verdiği için onu hemen, anlaşmazlığa meydan vermeden, tanımlamak çok önemlidir. İnsan açık, belli bir kavram gibi görünür, oysa kavramların en ikircili, en çelişkeni, karşıt yorumlara en elverişlisidir. Zorbalıklar hep bu ikirciliğe dayanır. Zorbalar bundan yararlanır, halk yığınlarının tutkularını, kötüye eğilimlerini besliye besliye onları sömürmek yolunu bulurlar.

Sözcük de kavram da ikircildir dedik, ikircil çünkü sözcük tek başına birçok kavramları tanımlar, bu kavramlar birbirine akmış, karışmış gibi görünür, oysa gerçekte karışmazlar. Bu karışımı çözmeye çalışmak, birbirine karışan kavramların karşılıklı sınırlarını çizmek, davranışlarımızda asıl «İnsanca» olanı bulup çıkarmak ve hangi davranışla insan olup, hangisiyle olunamıyacağını belirtmek incelememizin amacıdır.

Çoktandır tartışılagelen bir takım görüşleri, bilgileri karşılaştırmaktan, düzenlemekten ileri gitmez bu amacım. Bir sır çözmek, bilinmiyeni açıklamak niyetinde değilim, ama bilinenleri karşılaştırmakla bir gerçeği gün ışığına çıkarabiliriz belki, bu gerçek uzun zaman saklı kaldığı için daha da göz alıcı bir ışık saçabilir.

o

Ne anlıyoruz «insan» kelimesinden? Bu sözcük ne gibi düşünceler, çağrışımlar uyandırıyor bizde? İlk akla gelen cevap şu olabilir: «İnsan benim gibi bir yaratıktır.» Biz bu kestirmeden görüşü hemen atalım. Gene de sözünü ediyorsak, bazı insanların ömür boyu bu görüşle yetindiklerindendir. Ne yazık ki yetinmekle de kalmazlar, bu görüşü ahlâklarının temeli yaparlar. İnsan olarak doğmuş olmaktan memnundurlar; kurt kurtluğunu nasıl yaşarsa, onlar da insanlıklarını öyle yaşarlar: insan adını hak etmek için hiçbir çaba göstermeden. Böylece kendilerini sarışın, aryen ve nazi bilirler, ne yapsanız, ne deseniz, sağduyuya getiremezsiniz onları.

Sözcüklerde daha elverişli bir tanım bulabilir miyiz acaba? Bakalım sözlük ne diyor:

İNSAN: **Memelilerden, iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşan, zekâ sahibi canlı.**

İki ayak üzerinde dolaşan memeli hayvan antropoid maymun da olamaz mı? Zekâ sahibi canlı... Peki, öbür memelilerin zekâsı yok mu? Çeşitli derecelerde var biliyoruz: at öküzden daha zeki, köpekse attan daha zekidir. Tutalım ki zekâ insana vergi bir niteliktir, o zaman da insanı insanla tanımlamak yoluna gider ve zekâyı tanımlamak zorunda kalırız. «Sözle anlaşan» deyimi yeter mi? Yetmez. İnsanlar birbirini çağırmak, tanımak, birbirlerine haber salmak, yaptıklarını bildirmekle kalsalardı, anlaşma araçlarını kullanmakta bazı kuşları geçemezlerdi. İnsanın dili hayvanlarınkinden ayrılmışsa, herhalde başka gereksinmelere uymak için ayrılmıştır. İnsanı bu gereksinmelerle tanımlamak yoluna gitmeli, yoksa dilini oynatıp lâf söylemesini papağan da becerir.

Gerçi insanın zekâ ve dil yetisi öbür canlılarınkinden üstündür. Ama öbür canlılara kıyasla insan bu yetiden daha çok faydalanmış değil, başka yoldan faydalanmıştır... Peki, bu fark ne, ne olmuş da günün birinde antropoid, yani insanımsıdan insan doğuvermiş? diye sorabiliriz, ya da insanımsı ne yaptı da günün birinde insanımsı olmaktan çıkıp insan oldu?

o

İnsanı en ilkel sınırında alalım, insanımsıdan hemen hemen ayrılmadığı aşamada. Günümüzde yaşıyan Pigme cücesi onu bize canlandırabilir, çünkü hemen her alanda bazı hayvanlardan daha aşağı durumdadır: fil kadar eğitilmeye elverişli değildir, şempanzeden daha beceriksizdir, köyler, bendler, arklar, setler kazan kunduz kadar iş gelmez elinden. Besbelli ki bu alanlarda aramamalı insanla hayvan arasındaki asıl ayrılığı. Ama Pigme hiçbir hayvanın

hiçbir zaman yapamadığı bir şeyi yapar: göğe küfürler savurur.

İşte burada insanla hayvan arasında ortaklaşa bir ölçü yoktur. Bizi aydınlığa çıkaracak yoldayız - evet, göğe yalvarmak yakarmak, ya da lânet okumak asıl insan niteliğinin belli başlı belirtisi, en anlam dolu sembolüdür: insan soyutlama gücü taşır.

Çünkü göğe seslenmek için, önce onu kavramak gerekir: insanı hayvandan ayıran, insanın insanımsıdan ayrılıp insan olarak meydana çıkmasını sağlıyan bu soyutlama, kavram kurma yetisidir.

Kavram kurmak ne demektir, neyi gerektirir? Topla oynıyan köpek, küçük balığı yutan büyük balık duyularım yuvarlanan şey, yüzen şey diye «nesnelleştirir». Ama bu iş kendiliğinden, sanki kendi dışında olur: buna bir bilme istemi katmak zorunda değildir.

Oysa insan, yetilerini kullanıp bu nesneleri yuvarlanan şey diye değil de, soyutça «top» olarak, yüzen şey diye değil de, genellikle «balık», özellikle hamsi, palamut, lüfer olarak ayırırken - bu nesnelere yer çekimi, su kesimi gibi daha soyut kavramlar katmasa bile - bu eylemler karşısında yalnız «edilgin mi kalır» köpeğin, balığın kaldığı gibi? Kendiliğinden, kendi dışında mı olur ne olursa? Besbelli ki değil. Hep denediğimiz için biliriz ki, her yeni soyutlama düşünce gücümüzün büyük bir çabasıyla olur, bu çaba bir isteme dayanır, en başta bilmek, anlamak istemine.

Bu istemi duyabilmek, kafasında böyle bir istemin doğabilmesi için insanın atası olan insanımsının önce bilmediğinin farkına varmış, sonra da bilmemeye, bilgisizliğe karşı direnmiş, ayaklanmış

olması gerekir. Bunca bin yıllık koyu, yoğun özdevimden sonra bilmediğinin farkına varması ne demek? Bunca bin yıl doğaya körü körüne uyduktan sonra, günün birinde akıl almıyacak bir çabayla duyularından, güdülerinden, itilerinden kopması ne demek? Günün birinde itilerini, güdülerini yaşamayı bir yana bırakıp da aynanın karşısına geçercesine onları yüzlemesi, itisiyle güdüsüyle kendi kendisine seyirci olması, nesnelerden de, kendinden de sıyrılması, doğadan AYRILMASI olağanüstü bir «devrim» değil de nedir?

Bilmediğini farkına varması için ayrılması gerekti, ama bu bilgisizliğe karşı koyması için, farkına varınca duygulanması, bilgisizliğe boyun eğmiyeceğine, onu yeneceğine karar vermesi ve, ayrıldıktan sonra da, savaşmayı göze alması, başka bir deyimle AYAKLANMASI gerekti.

Görülüyor ki, bilgisizliğe katlanamıyan insanla bilgisizliğe katlanan, daha doğrusu onunla bir olan hayvan arasındaki sınırı çizen bilgi istemi bir çeşit ayaklanmadır. Düşünce, konuşma, bilim ve benzeri bu ayaklanmanın ürünleri, sonuçlarıdır. İnsanı insan yapan bu niteliğidir. İnsan ayaklanıp BAŞKALDIRDIĞI gün insan olmaya başladı.

2.

Örgenli varlıklarda kafa ne iş görür, görevi nedir? Bunu inlecelemin sırası geldi artık. Bu görev gerçekten yüksek bir görev mi, yönetim görevi mi? Değil, tersine aşağılık bir iş, köle işi.

İki üç bin yıl öncesine gidelim: fizik yapısıyla biolojik bakımdan «insan» sayılan insanımsı birkaç ses benzetmesi ile yetinir, konuşmasını bilmez, savunmak için kullandığı bir topuzdan başka el ulağı yoktur, ne ateşi vardır, ne evi, kardeşleri ayı ya da kurt gibi yabanıldır, tek deyimle insanımsı bir hayvandır. Herhangi bir maymun gibi gözleri, kulakları, duyu alan bir derisi, koklama yetisi vardır ve diyelim ki bir dereceye kadar kendini bilir. Öteye gitmez. Maymunun kendini bilmesi nereye kadar varır? Daha insan olmamış bu canlı, bir yüreği, bir midesi, kasları, sinirleri, kan dolaşımı olduğunu bilir mi? Bilse de, maymun, ayı ya da kurt kadar bilir. Bilir mi ki bedeni olacak bu kollu, bacaklı et yığını

engin bir hücreler topluluğudur ve bu hücreler inanılmıyacak kadar çok, her biri inanılmıyacak kadar karışık, hepsi birden inanılmıyacak kadar karmaşık bir düzen içinde toplanmıştır? Bilir mi ki, gözü görüyor, kulağı işitiyorsa, üşüyor ya da yanıyorsa, acıkıyor ya da susuyorsa, bu akıllara durgunluk veren toplumun, bu sırları çözülmez gizli kapaklı evrenin yararı için, korunması, beslenmesi, yaşaması için oluyor ne oluyorsa. Bunları bilir mi? Bilmez. Nasıl bilsin ki kafanın görevi ile hücrelerin yaşamı arasında hiçbir bağ yoktur, hiçbir köprü kurulamaz.

Ufağı kavrıyamamak, kendi kendini bilmemek canlı varlığın özündeki bir niteliktir. Ne var ki, sivri bir taşın üstüne basarsa, acı duyar; çünkü acı duymasaydı, ayağını kaldırmazdı, ayağı yaralanır, irinlenir ve hücreler topluluğu tehlikeye düşerdi. Ama ayağını taşın üstünden kaldırdığı an bunları düşünmez, yalnız acı duyar ve acı duyduğu için kaldırır ayağını. Parmağı yanan bir odun parçasına değdiği zaman, hemen çeker elini, ama ne yaptığını bilmez. Karnında bir kazıntı duyarsa, bir hayvanın peşine düşer, onu parçalasın, yesin diye. Ama yuttuğu et ne olur, haberi yoktur. Bu eti niçin çiğnemesi, yutması gerekir, onu da bilmez. Bir tehlike baş gösterirse, yüreği hızla çarpıp ona sıkıntı verir, bacakları koşmıya başlar. Bir tehdit karşısında hışım duyar, öldürmek ister. Kendi benliği diye bildiği varlığı koruduğunu sanır, bilmez ki kendini değil, buyruğunda yaşadığı bir zorbanın, korkunç bir aşama sırasına göre dizilmiş milyarlarca canlı varlıktan meydana gelen bir devletin egemenliğini korumaktadır.

Elli altmış yıl boyunca zorbanın elinde bir köle gibi dövüle çarpıla yaşadıktan sonra, yaşlılığın bin beter zorbalığına boyun eğer. Yıpranmış bünyesinin hiçbir zaman tam açıklanmıyan gerçekleri korkunçtur. Hasta bedeninin her bölgesi ısırıklar, çimdikler,

akıntılar, batmalar, kazınmalar, yırtınmalar, yanmalarla, bu güçsüz, suçsuz ve anlayışsız köle bilincinden derdine çare bulmasını ister. O da bedenini uzatır, örter ya da soyar, kaşır, içirtir ya da ürpertir; efendisi bir az iyileşirse, çilesi bir az hafifler, kötülerse, daha da çok yıpranır. Sonunda, korkunun son kertesine varıp işkenceler içinde toptan ölüme sürüklenir, sır perdesi de bir az olsun açılmadan büsbütün iner.

Kısacası, hayvanlıktan çıkmamış bu canlı bir gemiye benzer, kaptanı Tanrıdan sonra geminin efendisi bilir kendini, oysa yoksul düşmüş, ufak bir taşerondur, denizcilikten habersizdir, ama yediği yumruklardan cesaret ve ilham alarak tekneyi kullanmıya kalkışır. Külüstür bir periskopla hayal meyal seçer ufukları, teknenin üstün körü bir görüntüsüne varır. İç yapısından anlamaz, bir şey bilmez, bilmeye de çalışmaz. Ne makineden anlar, ne tayfayı tanır, nerden gelindiğini, nereye gidildiğini bilmez, öğreneyim de demez. Daracık bir kamarada, kazık, tokmak, kızgın demir kakılı dört duvar arasında kapalı, başı eğik, boynu bükük, habire tokat yer, kim vuruyor, neden vuruyor bilmez, vuran bir okşarcasına hafif, bir bağırtırcasına sert vurur. Ama iç güdüleri ve çektiği çileler eğitmişlerdir tepkilerini: baldırına mı, midesine mi, kafatasına mı, vurulan yerine göre bir musluğu açar, ya da kapar, bir kolu çevirir, bir düğmeye basar, ya da görünmez bir tayfaya emirler yağdırır. Böylece uysal ve acıklı bir robot gibi, çağlar okyanusunda bir süre çalkalanacak, karaya çıkmadan, nerden gelip nereye gittiğini bilmeden, tâ ki eskimiş, çürümüş teknesini dalgalar parçalıyacak, kendisi de batıp gidecek, ne oldu, ne bitti, bir şey anlamadan...

o

Bir şey anlamıya da çalışmadan.

İşte şimdi geldik asıl meseleye: bu sözler hayvanın davranışını tüm niteler. Köpek, maymun, insanımsı ne kadar kendini bilse, «anlamıya çalışmak» derecesine vardıramaz bilincini. Anlamıya çalışmaz ve bundan ötürü de hesap sormaz. Hayvanın köle bilinci kaderine katlanır, boyun eğer bile diyemeyiz, çünkü katlanmak ve boyun eğmek, zerresi de olsa, bir yargıyı, bir istemi, bir karşı koymayı gerektirir. Hayvan vardır, o kadar. Ağaç için varolmakla yapraklanmak nasıl birbirinden farklı eylemler değilse, kurtla kunduz için varolmakla koşmak, varolmakla avlanmak, varolmakla bentler kazmak birbirinden farksız eylemlerdir. Kurt, kunduz, yılan doğa parçaları, doğanın ta kendisidir; iç güdüleri ile doğayı yaşarlar, yansırlar. Bu demektir ki her hayvan ömrü boyunca ne yaparsa yapsın, yaptığını bilinciyle kararlaştırıp yapmaz; yapan, zerreler topluluğunun toplu ve yaygın istemidir. Oysa bu zerreler topluluğunu ancak aklımızın bir işlemiyle ayırabiliriz doğadan. Topluluğun kendisi doğa, yalnız doğadır; hayvan bir şey yaptığı zaman, o şeyi yapan da yaptıran da doğadır: bilinç onun aracıdır. Arslan dediğimiz hayvan kendi kokusunu avına duyurmamak için, yele karşı dururken, bu davranışını bilinçle tasarlamak, düşünmek, kararlaştırmak zorunda kalmamıştır; setler, arklar, bentler kuran kunduz da öyle; rengini çevresinin rengine uyduran bukalemun da öyle. Doğa besbelli ki kendi kendisiyle ne yapılabileceğini öteden beri bilir. «Bilmek» sözü de yersiz burada. Kullandığımız antropomofik terimler için özür diledik: doğa için varolmak, bilmek, yapmak birbirinden ayrı eylemler değildir. Arslan-doğa, kunduz-doğa, insanımsı-doğa için varolmak, istemek ve yapmak aynı şey, aynı davranıştır. Bu davranışların bazıları bizi şaşırtabilir, örneğin dış

kanatlarını, üstünde yaşadığı yaprağa biçimi, dokusu, çizgisiyle benzeten böceklere şaşarız. Bu böceğin zerreler topluluğu gibi toplu bir istemi, bir aklı, bir kavrayışı nasıl olur diye anlıyamayız. Ama savaş öncesi, bir ülkenin siperlerle, yığınaklarla, aldatıcı dekorlarla örtüldüğüne şaşmayız. Merihten dünyaya bakan bir gözlemci bunu görse, şaşar belki. Biz se, göz denilen bu sürekli mucizeye ne kadar şaşsak azdır.

Bu «topluca istemin», hiç değilse omurgalılarda, yürütücü bir örgeni olmak gerekti. Yürütücü, beyinle iliğe yerleştirildi ve tepkelerle dolduruldu. Tepkelerin hızzı da acı, istek, korku gibi yüzde yüz tepici etkenlerle sağlandı. Yürütücüye bir çeşit özgürlük, giderek bir çeşit yargı gücü verildi ki, o kadar tepici olmıyan etkenlerle de aynı hız sağlansın. Korunma güdüsüyle yuğrulmuş bir bilinç de bağışlandı ona; bu bilinci kendine özgü sandı. Böylece boyuna kendi kendini korumaya kışkırtılan yürütücü, gerçekte kendi varlığı değil de, topluluğun varlığını korur oldu.

Ne var ki bu bilinç topluluğun içine alınmak şöyle dursun, büsbütün dışında bırakıldı, topluluktan sürüldü. Ona **sürgün** diyeceğiz. Hem yalnız bu özel topluluktan değil, tekmil doğadan sürülmüştür. Doğa nedir, ne yapar, neye yarar, anlamı, amacı, ereği nedir, bilinç bunu bilmez. Bilmemesi için de elden gelen herşey yapılır. Köle işini görmeli, kafasını işletmemelidir. Söz dinlemeli, uysal olmalı, düşüncelerini kendine saklamalı. Anlaması değil, iş yapması gerek. Hele tartması, ölçüp biçmesi, direnmesi, karşı koyması, hak araması, ya da, emir vermesi hiç gerekmez. Devlet işlerine burnunu sokmasın diye, topluluğun iç karışıklıkları, kanser gibi yıkıcı düzensizlikleri ondan saklanır, işe el koyup düzeni yeni baştan kurmak çareleri elinden alınır.

Güvenlik tam olsun diye, ona ancak kaçınılmaz gerçekler açıklanır, üstelik hiçbir gerçeğin kendisi değil, gölgesi ve gölgesinin gölgesi gösterilir. Bir duyumlar dünyası ki, içi tayf, hayalet dolu, bir çorba ki, suyunda gerçekler değil, görüntüler yüzer. Böylece, her gerçekten uzak, yalanla yapmacığın arapsaçı olduğu çıkmaza iyice dalmış, toplum yönetiminden büsbütün uzaklaştırılmış, yalnızlık ve bilgisizlik içinde bırakılan, hep hırpalanan, hep dürtülüp dövülen, dağlanan, dondurulan, aç bırakılan, ürkütülüp sindirilen bu varlığın, kendisine bağışlanan yetileri, güç belâ eline verilen tektük yetkileri bir gün kötüye kullanacağından korkulmaz.

Gerçekten de öyle oldu: ilk sürüngenlerden insanımsı büyük maymuna dek, binlerce yüzyıl boyunca milyarlarca ve milyarlarca bilinç, fıkır fıkır kaynıyan korkunç, giz dolu bir karanlıkta ölgün birer ışık gibi, sürgün ve köle hayatı yaşadılar. O gün bugün milyarlar ve milyarlarca canlı bu yürekler acısı, bu alçaltıcı yaşamı sürdürdüler ve sonsuzluğadek sürdüreceklerdir. Gene de günün birinde insanımsının bilinci kendi koşullarına uyandı. Günün birinde bir soru çakıverdi beyninin karanlığında. Yer yüzünde yaşıyan türler arasında tek başına sivrilerek, bugünedek başka hiçbirinin yapmadığı bir şeyi yaptı: kendinden koptu, kendi kendine baktı, çevresine baktı ve yalnız olduğunu farketti. Yaşıyan bütün türler arasında ilk ve tek olan bu canlı önce el yordamiyle, yarım yamalak, ne yaptığını pek bilmeden, az buçuk da olsa «anlamaya çalıştı». Hiçbir şey bilmediğini anladı ve baş kaldırdı. Sürgün sürgününe karşı kodu.

İnsan doğmuştu.

o

Tanrı Bilgi Ağacını göstererek Adem'e dedi ki: «Bakmıyacaksın meyvasının tadına». Adem tadına baktı ve bedeninin çıplak olduğunu gördü. Cennetten kovulduğunu anladı: çünkü Cennette bilince yer yoktur, Cennette egemen olan uyum doğanın tek ve bölünmez uyumudur.

Cana kıymalar, çileler, çekiler, hışımlar, kinler yalnız bilinç dünyasında vardır. Her duygu her acı ister istemez kişisel bir bilinci gerektirir. Bilinçsiz varlık hiçbir şeyn farkına varmaz, hiçbir şey duyamaz. Kaplan ceylanın üstüne atılıp, onu boğduğu, parçaladığı zaman, zor, korku, zevk ve acı yalnız kendi bilinçlerinde vardır. Yoksa kaplan-doğa, ceylan-doğa barış ve uyum içindedirler; onlar bir ve tek olan doğanın birleşen ya da değişen parçalarıdır. Ölümden, ölümü getiren korkulardan, dile gelmez işkencelerden yalnız ceylanın bilinci pay alır. Doğanın kendisi ölümsüz ve duyusuzdur, bir etin başka bir ete karışması da doğayı uyum içinde (belki neşe içinde) sürdürmeye yarar. Böyle olduğunu da biliriz, yoksa kesmeye kıyamadığımız bir kuzunun taptaze etini tiksinmeden kızartabilir miydik? Ot yiyenlere barışçıl hayvan dememiz de ondan: otun bilinci yok ki acı duysun. Kaplanla ceylanın itileri çiçeğin kokusu gibidir: çiçek tozunu taşıyan arıyı çağırır çiçek, gelsin de onu döllesin diye. Rasgele araçlar bunlar, sonsuz doğaya çıkan sabırlı yolları yöneltmek, yaklaştırmak, kavuşturmak, birleştirmek için kullanılan çareler. Cennet barışı Bölünmez Birliğin uyumudur. Bilincin çileleri, savaşlarıysa acı veren birer araç. Birlik bu araçları işine yaradığı sürece kullanır, sonra görevlerini gördüler mi, atar, öldürür onları.

«İnsan» dediğimiz yaratık amansız, aldatıcı kaderine karşı ayaklanan, baş kaldıran bu bilinçtir. Dövülmek, aldatılmak, üstelik eyvallah demek var

ya, ona katlanamaz işte; nedenini bilmeden, kurtuluş çarelerini aramadan, çeki çekmeye, çile doldurmaya razı olmaz, değil mi ki topluluktan atıldı, sürgününe gururla karşı koyar: kovulmadım, sürülmedim, kendim başkaldırdım ve ayrıldım der. Hapishanesini rasathaneye, sürgününü özgürlüğe çevirir, böylece doğayla yüz yüze gelip meydan okur ona.

Artık savaş açılmıştır, öyle yaman bir çatışma ki, savaşa da benzer, aşka da. Doğa yaratıklarını robot gibi kullanır, beyinlerinin saldığı milyonlarca beze karşı insafsızca, kayıtsızca davranır. Ama insan bilincine karşı nasıl öyle davranabilir? İnsana akıl, us bağışlamakla, eline ilk silâhı veren o değil mi? Ya insan? İster yensin, ister yenilsin, şanlı düşmanını düşman bilmez. Çileler, yıkımlar, giderek ölüm bile körüklemez doğaya karşı hıncını. Ronsard «analık» der ona, oysa şiirleri doğaya çocuksu bir sevgiyle dolup taşar. Doğanın bize karşı bir ana gibi davrandığını sezeriz belki de, hani genç anneler vardır, bebeklerinin bacakları gürbüzleşsin diye, elleriyle habire basarlar tabanlarına, doğa da belki insanların isteklerine, fırlayışlarına, dizginsiz meraklarına - onları hiçbir zaman büsbütün yok etmeksizin - karşı koyar ki, yükseklere vardırmak istediği nitelikleri pekleştirsin onlarda.

Belki... belki de, tersine, zaferi kendisine çok tehlikeli olabilecek bir âsinin saldırılarına karşı savunmaktadır. Tanrı şöyle demedi mi: **«Şimdi insanı bahçemden kovmalı, çünkü Hayat Ağacının meyvasını da yerse, sonsuzca yaşar, Bize benzemiş olur.» Ve insanı Cennet bahçesinden sürdü; ve ellerinde ateş saçan kılıçlarıyla melekler dizdi çepeçevre ki giremesin bir daha.»**

Doğanın gerçekten ne «istediği» sırdır, Cennet bahçesine nasıl ulaşamıyacaksak, bu sırrı da çözemiyeceğiz. Hem neye yarar sormak, karşılığını ala-

madıktan sonra? Alsak da, almasak da, ancak savaşmakla insan olacağımızı biliyoruz ya...

İyice bildiğimiz bir şey var, o da - nedeni ne olursa olsun, - ister ana ister düşman olsun - doğanın bize karşı savunduğu, ayak dirediğidir. Sürekli bir zafere meydan vermez: yenilir, yitirir gibi göründüğü her savaş, her gerilemesi onun daha sağlamca kurulmuş savunma hatlarını serer ortaya. Bir fizik kanununu yakaladık mi, doğa hemen onunla çelişen başka bir yüzünü açığa vurur. Dünyayı açıklamada biz ne kadar ileri gidersek, karşımıza dikilen gizler o kadar çoğalır, o kadar dipsizleşir. Elde edilen her bilgi, daha elde edilmesi gereken on misli bilgi ile ödenir.

Dahası var, daha kötüsü, biz ilerledikçe, ardlarımızı sarsmak, yok etmekle felce uğratır bizi: her ileri adım daha çok uzaklaştırır bizi üslerimizden Akılla usu iç güdülerimiz pahasına öderiz. İki yüz bin yıl önce bize cömertçe bağışlanmış olanı biz bugün zekâmızla yeniden kazanmak zorundayız. Baş kaldırdığımız için bize yardım yok artık. Kokuyla avının peşine düşen arslanın itisine şaşarız, çünkü insan avcı onu düşünebilmek için, incelemenin, ölçüp biçmenin, sonuç çıkarmanın uzun sürecine baş vurmak zorundadır. Üçte bir oranda yanılacak üstelik de.

İnsanlar arasında doğrudan doğruya isteme dayanmayan- - iletme diye bir şey kalmamıştır. Hayvanlar konuşmadan anlar birbirlerini. Bu doğal iletmenin tek tük kalıntıları ilkel bazı boylarda görülür; bizdeki son izine de telepati deriz. Bu cılız izler zaman zaman belirince, şaşarız. Oysa yersizdir şaşmamız: kel adam kafasında kalan üç dört biçare kıla şaşmaz ki.

Zenginin zengini olan doğanın bize pintice verdiği en ufak sadakaya mucize deyip de, onun bu

akla sığmaz cimriliğinin nedenlerini araştırmamak insan düşüncesinin tuhaf bir sapıklığı değil de nedir?

Doğa şunu mu «istedi»: bizi birleştirmek çok kolayken, bizi birbirimizden bu kadar ayırmakla, insan düşüncesini konuşma gibi ağır bir zorunlukla pekleştirmek mi istedi? Yoksa tersine «kuşkulandı» mı? İnsanların düşüncesi derinleştikçe, bilgileri çoğaldıkça, aralarındaki doğrudan doğruya alış veriş kısa zamanda tehlikeli olur diye mi korktu? **Ve Tanrı insan oğullarının göğe saldırarak yaptıkları Kuleyi görmek için yer yüzüne indi. Ve dedi ki: «Bu insanlar birdir, çünkü hepsi aynı dili konuşuyorlar. Hiçbir şey isteklerini yerine getirmekten alıkoymıyacak onları. Dillerini karmakarış edelim ki, BİRBİRLERİNİ ANLAMAZ OLSUNLAR BUNDAN BÖYLE.»** Bâbil Kulesi masalı dillerin efsanesi değil aslında, yalnızlığın efsanesidir. Deri çuvallarının içinde amansızca kapalı kalan, söz ve işmarın kaba ve basma kalıp, kaypak ve yetersiz, uygunsuz ve aldatıcı aracılığına baş vurmadan düşünce ya da duygularını, gerçek ya da acılarını birbirlerine iletemiyen insan bilinçlerinin efsanesidir bu. İnsanlar tıpkı hücrelere kapalı mahpuslar gibi, duvara vura vura seslerden bir şifre kurmak zorundadırlar, korkunç yalnızlıklarına son vermek, haber ulaştırmak, korkularını, umutlarını birbirlerine bildirmek isterlerse... İnsanımsıdan Descartes'a, Marx ya da Einstein'a kadar uzanan sürede insanoğulları çabalarının onda dokuzunu bu yoldan birbirlerini anlamak ve birbirlerini kandırmak için harcamışlardır. Benim şimdi yaptığım da başka şey değil: ben yazıyorum, sen okuyorsun, ben düşüncemin apaydın gerçeğini gözle görüyorum da, onu sana göstermek için kan ter döküyorum, parça parça, yamrı yumru kırıntılarını verebiliyorum düşüncemin, tek umudum sana

sisli bulutlu sanılar gibi görünmemesidir. Yoksa bir alay iri söz, kısır bir lâf ebeliği mi dersin buna? Oyle ya, lânetlidir düşüncemiz, dile gelince değerden düşer, apaçık gerçeğinin gücünü yitirir, evetle karşılanabildiği gibi, hayırla da karşılanabilir, dil insanları birleştirdiği kadar ayırır da. Ama doğa bundan fazlasına izin vermez. Hoş, istemeyince vermez, yoksa isteyince neler de neler verir: karıncalara, arılara, kırlangıç sürülerine, havadaki güvercinlere «kollektif bir telepati» verir, öyle ki niyet, karar ya da tehlike haberi bir hayvandan öbür hayvana, suyun bileşik kaplarda aktığı gibi, ulaşır. Böylesi insan kalabalıklarında da görülür zaman zaman: tiyatroda panik kopar, bir futbolcunun ya da bir şefin yolu üstünde histerik bir itişme kakışma olur, doğa insana bu toplu gücü ancak yararlı, insanca bir iş görmediği zaman verir.

Yüz bin yıldır insan düşüncesi bir bilinçten öbür bilince akıp karışabilseydi, Platon'un, Arşimedin, Descartes ya da Einstein'in düşüncesi kendi bilinçlerinde dile gelir gelmez, Pô ya da Tuna kıyılarında yaşıyan en yoksul köylünün kafasına aktarılabilseydi, denizin bütün bir koya da, en ufak bir büke de yayıldığı gibi yayılabilseydi, birinin bulduğu doğru, öbürünün ortaya çıkardığı yanlış o saat herkesin malı, bilgisi, usu olsaydı; Bâbil Kulesi çoktan göğe yükselmiş, ulaşılmaz sırlarıyla doğa çoktan olgun bir nar gibi açılmış olurdu insana; çoktan insanlar savaşı bırakır, yemişleri koparmak, yiyip içmekle geçirirlerdi günlerini...

O zaman insan denir miydi onlara? Hayır, denmezdi. Engel olmıyan yerde insan da yoktur. Düşmansız savaş olmaz. İnsan doğanın bütün sırlarını çözdüğü gün, doğa ile, bitişik, birleşik, birlik olduğu gün, bedenindeki bütün zerrelerin derinden gelen seslerini «duyabildiği» ve aynı zamanda ağaçların,

yellerin, denizin, yıldızların sesini duyduğu, yalnız duymakla kalmayıp, onların gizli yaşamını paylaştığı gün; kendi bilincini evrenin bilincinden, yaşamından, gerçeğinden ayıramıyacak kadar sürgüne son verdiği gün, ayaklanma diye bir şey kalmadığı ve insanı tek başına bırakıp «birey» diye ayıran sınırların kalktığı gün, insan büyük Hep'in bölünmezliği içinde erimiş, yitirdiği cennete kavuşmuş, Tanrı katına erişmiş olur, - belki bir melek olur o gün, ama **insan** olmaktan çıkar.

İnsanın son zaferi kendi kendini yitirmek midir? Evet, başka yol yok: bir gün yenersek, melek olacağız; yenilir, ayak altına alınırsak, hayvan. Yalnız baş kaldırdığımız sürece **insanız** - ne melek, ne hayvan.

3.

İnsan başkaldırıştır, savaştır. Schiller öldüğü zaman, Goethe onun için: «Bir insandı, yani bir savaşçı» diye yazdı. İkircilik gene başlıyor: yalnız savaşmakla insan olunur diyoruz, ama her türlü savaşla insan olunur mu?

Birinci düşüncenin doğru, ikincisinin yanlış olduğunu açıkça göstermemiz gerekir bundan sonra.

«Yalnız savaşmakla insan oluruz» ne demek? Ömrümüz boyunca yaptığımız sayıya gelmez işlerden yalnız birkaçı tam insancadır; ötekiler, özleri bakımından, herhangi bir memelinin eylemlerinden ayrılamaz. Güneşin altında uyuduğumuz zaman, bir yemişi koparıp yediğimiz zaman, serinlemek için su içtiğimiz zaman, bir ses duyup hopladığımız zaman, tam anlamiyle **insanca** bir davranışta bulunmayız. Tersine, bu sıfatı ekliyebileceğimiz hiçbir eylemimiz yoktur ki, kökünde aşılacak bir engel bulunmasın. Engel istemimize ne kadar karşıtsa, eylemimiz o ka-

dar insanca olur. Düşünmek, konuşmak, dinlemek, okumak, yazmak ve bu eylemlerin doğrudan doğruya sonucu olan basın, yayın, öğretim - kendi akıl ve usumuzdan, ya da başkasının akıl ve usundan edinmemiz gereken her bilgi onu bilmediğimize, herşeyi bilen, her yerde bulunan doğanın bu bilgiyi bizden esirgediğine başlıca kanıttır. Böylece her düşünce, her söz, her yazı bu bilgiyi koparmak, onu başkasıyla paylaşmak için girişilen bir savaştır. Bu eylemlerin doğrudan doğruya - daha kesin bir deyimle gözle görülmiyen sonuçları da öyle. İnsanlığın ilk çağlarından bu yana sabırlı bir merakın, inatçı bir gözlemin sonuçları olan taş yontmak, maden aramak, tohum ekmek, toprak kazmak, balık tutmak, hayvanları evcilleştirmek gibi eylemler de öyle; düşünce, ustalık, sanat sonucu olan kumaş dokumak, tekerlek kurmak, yol, köprü, gemi ve ev yapmak; büyük tabiat kanunlarını bulup ortaya çıkarmamız, güçlerimizi kaldıraçla çoğaltmamız, su basıncı, gazların yayılması, elektrik ve miknatis bilgilerimiz; bizim olmıyan enerjileri bulup ayırmak, dizmek, ölçmek ve birbirine katıp kendi yararımıza kullanmak; her türlü araştırma ve yaratma yöntemlerini kurmak: basit çekiçten siklotrona, demirci ocağından elektrik fırınına, on parmak hesabından ayrımsal ve tümsel hesaba varan tekmil el ve düşün araçları; her biri ayrı ayrı ve hepsi birden bilince varmanın, eyleme dökülen istemin, bu isteme karşı koyan bir engelin, engeli yenmek için savaşın ve zaferin sonuçlarıdır. Her çivi çakışımızda, her turp ekişimizde, her telefon konuşmamızda, her gazete okuyuşumuzda, bu savaşla bu zaferi yaşarız. Pencereyi kapatmak, ayakkabımızın bağını bağlamak, ellerimizi yıkamak gibi insana özgü hiçbir eylemimiz yoktur ki, özünde ve kaynağında savaş bulunmasın. Ufacık bir zafer uğruna da olsa, hepsi bir savaş so-

nucudur. Ya sözünü etmediğimiz hekimlikle cerrahlık? Onların öldürücü doğaya karşı savaş nitelikleri öylesine belli ki, üstünde durmaya bile gelmez.

Doğa bize yardımcı olmasa, bu işlerin hiçbirini göremeyiz diyeceksiniz. Her düşünce, her karar ham madde düzeyinde bir bio-kimya tepkisidir. Bir köprü kurabilmek, bir uçak uçurtabilmek için basınca, neşterle açılmış bir yarayı kapatmak için hücrelerin bölünüp çoğalmasına dayanmaktayız. «Doğaya yalnız boyun eğmekle hükmedebiliriz» diyor Bacon. Elbette öyle: zorbadan alınmış silâhlarla savaşmak ayaklanmanın koşullarındandır. Satranç oyuncusu bile barışçıl savaşını ancak bir hasmın varlığı üzerine kurup düzenliyebilir. Baş kaldırma niteliği daha az belli olup aslında var olan başka alanlar da vardır: örneğin duygular alanı. Bu alanda doğaya boyun eğme gibi insanca değil de, hayvanca olan eğilimlerle bizi insan yapan doğayı aşma çabaları hiçbir zaman birbirinden kesince ayrılamıyacak kadar çapraşıktır. Her dostluk, her sevgi doğanın bize yasak ettiği birliği başka bir insanla kurmak gereksinmesinden doğar; birliği gerçekleştirme çabamız dostlukta ölçülü, sevgide dizginsizdir. Aslında dostluk da, sevgi de yasağa karşı bir ayaklanma, birleşme uğrunda bir savaştır - dayanılmaz yalnızlığımıza son vermek, kendimizi dışımıza dökmek, başka bir insanı bir süngermiş gibi kendi benliğimizle doldurmak uğruna durgun, coşkun ya ta taşkın bir savaş. Ne var ki kimi iç tepilerimiz karşı gelir bu çabamıza, onu değiştirir, bozar, soysuzlaştırır. Bu eğilimler doğanın insanlar arasına diktiği engelleri aşmıya değil, tersine, yıkmak istediğimiz engelleri, doğanın suyuna giderek, daha da sağlamlaştırmak yoluna götürür bizi.

Bir yandan, başkasının benliğini ya da bedenini kendi malımız sayıp, onu kendimize çekmek,

elimize almak, buyruk ve baskı altında tutmak isteği gibi, yaradılıştan zorba olduğumuzu açığa vuran güdülerimiz; öte yandan, bencilliğimiz, benliğimizi korumak için dışarıya karşı hayvanca savunmamız, birliğin içinde kendi kendimizi yitirmek korkusu bizi kendi kurduğumuz yıkılmaz kaleler içinde yapayalnız bırakır. Çoğu dostluklarımız, sevgilerimiz doğal eğilimlerimizle insanca istemlerimizin birbirine karşı alt alta, üst üste giriştikleri karma karışık bir savaşın hikâyesi değil de nedir? İçimizdeki zorba bu belli belirsiz kaynaşmadan faydalanarak, habire saklanır, kılık değiştirir, boyun eğmeyi baş kaldırış, baş kaldırışı boyun eğme diye gösterir ve bizi çözümsüz iç savaşlara sürükler. Öbür duygularımızın hepsi de bu çetin ve çakıllı, eğri büğrü, dolambaçlı, tuzak, kapan dolu yoldan gider; çoğu eylemlerimizin kaynağı bu yolun üstündedir - korku ve cesaret adını verdiğimiz gizli korku - hevesler, tutkular, vazgeçişler - katı yüreklilik ve yardım severlik ve hangi davranışla insan olup, hangisiyle olunamıyacağını bize şaşmamacasına açıklıyan, bu yüzden de en insanca duygular sayılmak gereken övünç ile utanç hep bu yoldan geçerler.

Savaşın çok belirli değilse de, varolduğu başka bir alan, çıkarsız gibi görünen **sanat** alanıdır. Bir başkası inanç ve din. Daha bir başkası politikadır. Sanat doğaya baş kaldırmak, doğayla boy ölçüşmek kararımızın açıkça belirtisi değil midir? Yalnız insan için insanca bir evren kurmaya girişme çabası. Güzellik, doğal güzellik dediğimiz de ne? Doğadan ayırdığımız, büyük bölünmez Bütünden koparıp bizimle birlikte sürgüne çektiğimiz bir doğa parçası. Sanat özgürlüğümüzün, doğanın yüzüne vurulan yüce bir biçimidir. İnsanın mağara duvarına bir manda çizdiği gün İnsanlığın Fetih günüdür.

Ya inançlar ve dinler? Fetişist, politeist, pan-

teist, budist ya da hristiyan olsun, hepsi insanın anlamaya olan içten gereksinmesini, hepsi insan bilincinin bilgisizliğe, sürgüne karşı direnmesini, baş kaldırmasını dile getirirler. İlkel büyücünün ezgisi, Dionysos alaylarının haykırışı, Confucius, Musa ya da Muhammedin tekmil sözleri, açıklanmaya gelmiyen bu evreni açıklamak için birer çabadır. İnsan sır vermez, acımak bilmez doğa karşısında, hayvanın hiçbir zaman duymadığı bir korku duyar; baş kaldırdığını bildiği için bu korkusu daha da büyüktür: totemler, kurbanlar, sunular, yalvarmalar yakarmalar, kölenin baş kaldırmakla kızdırdığı bu efendinin hışmına uğramamak, ondan af dilemek için uydurduğu birer çaredir. Korkuyla değil de sevinçle, dehşetle değil de aşkla tapındığı zaman da, kendi kendini avutmaktadır: kör ve amansız bir efendiye karşı ayaklanmadığına, ne yaptıysa Tanrı buyruğuyla yaptığına inandırmaktadır kendi kendini. Kilise, cami, cemaat gibi topluluklar insanların tek bir gerçeğe inanmak, tek bir birlik içinde dayanışmak, doğanın ezici gücüne hep birlikte karşı koymak emeliyle kurulmuştur.

Ya politika, o da insanların yaşam güçlüklerine, yıkımlara, tehlikelere birlik beraberlik içinde karşı koyma çabası değil midir? Politikanın hep yanılması, savaş, zorbalık, hegemonya gibi kötü çözüm yollarına sapması; şaşkınlık ve budalalık içinde hep hatalara, suçlara yönelmesi, tek deyimle tıpkı insanın kendi bilinci gibi, politikanın da içten ayrılıklar, karşıtlıklar içinde çırpınması, aynı etkenin aynı sonucu vermesinden ileri gelir. Bâbil kulesini duvarcıları bir daha birleşemiyecek kadar birbirlerinden ayrılmışlar, kendi benliklerine kapanmışlar, birbirlerinden korkar, kuşkulanır olmuşlardır; gece karanlığında birbirlerini ararlar ama birlik kurma olanağını yitirmişlerdir.

Savaşın bambaşka bir türüne değindik: insanların kendi aralarındaki savaşa. Baş kaldıran kölelerin kendi saflarında ayaklanmalar, yırtınmalar, cana kıymalar olur: ezinlenlerin birbirlerini ezmesi, kardeşlerin kardeş kanı dökmesi bilinçlerin korkunç iç savaşlarıdır.

İnsan ayaklanan yaratıksa, hep baş kaldıracaksa, hep de ezilmesi gerekecek demektir. Düşmanı bozguna uğratmak için en emin çare kendi bölüklerinde geçimsizlik çıkarmaktır. Gene antropomorfik bir deyimle diyelim ki, doğa Roma ve Machiavel'den çok önce «Böl ki el koyasın» formülünü bulup gerçekleştirmiştir.

Demin ne diyorduk: yalnız savaşla insan olunur, ama her türlü savaşla insan olunmaz. Aradaki ayrılık belli oluyor şimdi.

Roma sirklerinde hayvanlarla hayvan güreşçileri birbirlerine girmişlerdir. Arenaya atılmadan önce hayvan güreşçisi herhangi bir adamdır, öbür insanlar gibi bir insan. Hayvanlar olmasa, sirk oyunları olmasa, hayvan güreşçileri de olmazdı. Hayvan güreşçisini, hayvana karşı savaşı yaratır.

Evrenin büyük sirkinde doğa ile insan savaşmaktadır. Koşullarına uyanmadan önce insanımsı öbür hayvanlar gibi bir doğa parçasıydı. Ayrılma, ayaklanma olmasa, insan da olmazdı. İnsanı, doğaya karşı savaşı yaratır.

Ama hep bir tuzakla karşı karşıyadır insan: silâhlarını kendi yoldaşlarına karşı çevirebilir. Roma arenasında hayvan güreşçileri tam omuz omuza verip yırtıcı hayvanlara karşı hep birlikte dayanacakken, biri çıkar, onları ayırmak için birkaç silâh atar aralarına. Bunun bir tuzak olduğunu anlıyanlar var, anlamıyanlar var. Anlamıyanlar kendi arkadaşlarını öldürmek için hayvanlara katılırlar. Bunlar aşağılık, aptalın aptalı herifler besbelli, çünkü öldürdükten

sonra kendileri de öldürülür. Hem onlara hayvan güreşçisi denir mi artık?

Denmez. Söz gelişi diyenler olabilir, oysa bunlar bu adı taşıma hakkını yitirmişlerdir, çünkü hayvana karşı değil, insana karşı savaşmaktadırlar. Hayvan güreşçisi niteliğine ihanet etmişler, kardeşlerini parçalamak için sırtlanlara, kaplanlara uşak olmuşlardır.

Ölüm kamplarında satılmışlar vardı, iğrenç kişiler, arkadaşlarına işkence etmek, arkadaşlarını öldürmek için bazı cellâtlarıyla birlik oldular. Zorbalığın baskısı altında inliyen Avrupada iğrenç bakanlar vardı, Yahudilerin ve göçmenlerin kanı ile beslerlerdi zorbayı. Yer yüzünün dört bir köşesinde kişiler, soplar, giderek uluslar vardır, doğuş ve yaradılıştan üstün bilirler kendilerini, başka insanları ezmek, sömürmek hakkını tanırlar kendilerine, başkaları kara ya da sarı deriliymiş, Yahudi ya da yoksulmuş, yahut yalnızca başka yerde doğmuşlar da ondan...

Böylelerine insan denmez. İnsanlıktan çıkmış, satılmış uşaklardır onlar. İnsan «daha» insan olmak istediği sürece insandır. Değil mi ki insan ancak başkaldırmakla hayvandan ayrılır, insanı «daha» insan edecek ahlâk ancak ayaklanma, başkaldırma ahlâkıdır.

Doğa, bilinçleri erek olarak değil, araç olarak kullanır. Başkaldıranlar da bir tek davâ, bir tek kanun tanımalı: erek olmayı, erek sayılmayı amaç edinmeli, araç olarak kullanılmaya katlanmamalı.

Başkasını araç sayan, yahut kendi araç olmıya katlanan, başkasını ezen, sömüren doğaya boyun eğmiş olur, insandan yana değil, insana, insanlığa karşı olur.

Doğa insanları eşit yaratmamıştır, kardeş yarat-

mamıştır, tersine hevesleri, tutkularıyle birbirlerine karşıt dikmiştir onları.

Doğaya karşı bütün insanların kayıtsız koşulsuz eşitliğini, kardeşliğini kural ve kanun olarak benimsemiyen, Adaletin kurulmasını tek amaç bilmiyen, eli ırkından ya da yoksulluğundan ötürü hor gören, tek deyimle, insanların arasında eşitsizliği, ayırımı hoş gören, giderek körükliyen, kendine de insanlığa da ihanet etmiş olur.

Doğa insanları yanlızlık, anlayışsızlık, kin ve nefret yoluyle birbirlerinden ayırır. Bu ayırmayı destekliyen, insanları kandıran, aldatan; insanın insana karşı kurt gibi davranmasına katlanan düşmana satılmış bir hâindir, kendi yüzüne tükürен bir alçak.

Doğa insana acılar, çileler, çekilerle baskı yapar, sonra da işine yaramayınca, atar öldürür onu.

Kim ki çeki çektirmekte, adam öldürmekte yardımcı olur doğaya, kim ki savaşı, ırk ayırımını, ırk yıkımını hoş görür, uygun görür, o kendi cellâdının suç ortağı, alçak uşağıdır.

o

Biri çıkıp diyebilir ki: Niçin doğaya boyun eğmiyelim? Neden insanları yeğ görelim? Niye baş kaldırandan yana olalım? Doğa ulu anamız, güçlü anamızdır. Bizi böyle istedi, böyle yarattı. Yerine getirelim buyruklarını.

Bu tutum hem insana karşıt, hem de gülünçtür. Usumuzla seçeceğimiz kimi alanlarda doğaya boyun eğersek, kimi «doğal» eğilimlerimize uyar, kimine uymazsak, seçme diye bir sorun çıkar ortaya ve seçmenin nedenlerini tartışmak gerekir. Hiçbir şey de değişmez, çünkü asıl sorun budur. Tersine, usumuza baş vurmaz da, her alanda uymaya karar ve-

rirsek, hayvanların tutumuna, yani doğanın bir parçası olma durumuna dönmüş oluruz. Bunu yapabilir miyiz? Damdan atlayıp uçmaya karar verdik diyelim, uçabilir miyiz? Var gücümüzle istesek de, geriye dönüp insanımsı olabilir miyiz? Elde ettiğimiz her şeyden vaz geçebilir mi, usumuza gem vurabilir mi, bilgimizi söndürebilir mi, aklımızı yitirdiğimiz içgüdülerimizle değişebilir miyiz?

Hayır! Ayrılık olmuş, özgürlük ilân edilmiştir. Böyle olmasını doğa istedi mi, istemedi mi, belli değil, ama besbelli ki doğa bizi âsi sayar, âsilere karşı nasıl davranılırsa, öyle davranır bize karşı, üstelik de geri basmamıza izin vermez. İş işten geçti, dönemeyiz artık.

En aşağılık cani, sabıkalı kaatil, çocuk kesen SS, insan eti yiyen yamyam bile ahlâk diye bir şey tanırlar; ne var ki yolları seçerken korkunç bir yanılgıya uğramışlardır, ama büsbütün çıldırmış delinin bile hasta kafasında bir insanlık kıvılcımı çakar zaman zaman.

o

Biri çıkıp diyebilir ki: insan ya da hayvan, âsi ya da hâin, ne olursak olalım, seçeceğiz de ne olacak? Biz şöyle ya da böyle davranmışız, ne çıkar, ne değişir evrende? Ne yaparsak yapalım, ne seçersek seçelim, seçimimizi haklı gösteremeyiz: eylemlerimizin hepsi boş ve anlamsız, çünkü bizimle birlikte hepsi yok olacak.

Hayır! Boş ve anlamsız olan, insan eylemlerini evrenin ölçüsüne vurmak, Kosmos'un sonsuz oluşumunda insan eylemlerinin bir değişiklik yapabileceğini sanmaktır. İnsan eylemleriyle evrenin varlığı arasında ortaklaşa bir ölçü yoktur. Bilinçlerimizin dünyası dış olaylardan da, bedenin kendi yaşamın-

dan da ayrılmış, kapalı bir dünyadır. Sabun köpüğüne üflersin, bir kabarcık uçar; kabarcık öylesine ayrılmıştır ki, patlasa bile karışamaz bir daha onu üfleyen soluğa. Başkaldırmış insanlar denizle çevrili bir adada yaşarlar, ada koptuğu kıtayla alış verişi kuramaz bir daha, adadan çıkmadıkça, adalılar ne yaparlarsa yapsınlar, etkiliyemezler kıtada yaşıyanları. Kim ki bir işe girişmeden önce, yapacağı işin yanaşılmaz kıtada etki yaratacağından emin olmak ister, hiçbir iş göremez olur. Bu davranış haklı gösterilebilir: insan âsi olarak iş görmekten de, âsilere ihanet etmekten de kaçınmaktadır. Ne insan, ne de uşak olacak. Bu adam, güreşmeden kendini hayvanlara bırakan hayvan güreşçisidir; manastır hücresinde her türlü düşüncesini söndürmeye uğraşan, içine kapalı, tespih çeke çeke ölümü bekliyen keşiştir. Onunkisi edilgin bir başkaldırış, ama gene de başkaldırış.

Öbür bütün insanlar, ne yaparlarsa yapsınlar, yaptıkları küçük parmaklarını kaldırmak gibi ufacık bir iş de olsa, bir şey yaptıkça, bir şey düşündükçe, isteseler de istemeseler de, insanla hayvanın tartıldığı terazinin bir kefesine ağır basmış olurlar. Her gün, her saat, her dakika seçmek zorundadırlar: ya âsi kardeşlerinden yana olacaklar, ya da onları bölen, ezen, sonra da öldüren baskıyla suç ortaklığı yapacaklar. Ya insan, ya da satılmış, başka yol yoktur.

Amma şüpheli, amma tehlikeli bir yol... ne yazık ki öyle. Yanılgı her köşe başında gözler insanı, yanlış yolu gösterir, şaşırtır onu. Tekmil eylemlerimiz arasında yalnız törel usumuzun yönelttiği bir isteme dayanan eylerimiz insancadır dedik. Ne var ki savaş insanın kendi içindedir, doğa ile başkaldıran birbirleriyle insanın içinde dövüşürler. Törel uslar da yalnız aklın, yalnız başkaldırışın ürünleri

değildir: içgüdüler de, doğal eğilimler de etkiler, gerektirir onları. Bir toplum ne kadar akla uyarsa, törelerini yöneten ahlâk da o kadar insanca olur. ama içgüdülere fazla önem verirse, ahlâkı insanca olmaktan uzaklaşır. Doğaya fazla bağlı bir ahlâk insanları, gelişmişlerse, ırkçılığa, aşırı ulusçuluğa ve sömürgeciliğe götürür Transvaal, Madagaskar, Oradour, Auschwitz buna örnek - ilkelseler, yamyamlığa götürür. Katı inançlar üstüne kurulu bir ahlâk insanları yobazlaştırır, başka inançtan olanları ezmeye, kesmeye götürür Protestan, Ermeni, Yahudi kıyımları buna örnektir. Donmuş bir ahlâksa, «meşru» yönetim ilkesine saplanıp, yurttaşı insandan, yurttaşlık ödevini de insanlık ödevinden üstün tutar; devletin her buyruğunu, kötü de olsa, körü körüne yerine getirmesi istenir insandan ve insana «meşru» her türlü yetkeden üstün bir yargı gücü taşıdığını unutturmak yoluna gidilir. İnsanı bu labirentlerden çıkaracak tek ip ucu başkaldırışı ve başkaldıranlarla dayanışmasıdır.

Bundan da anlaşılıyor ki, insan kimi filozofların düşündüğü gibi özgür, tek başına buyruk ve yaşamını yönelmekte ilkesiz, temelsiz değildir. İnsan **başkaldırmakla köle olmaktan çıkmasaydı, özgür olabilir miydi?** Hayvanın varlığı özüne bağlıdır, insan sa özvarlığını kendi seçmişti; ama başkaldırmaz olalım, özgür olmaktan çıkar - insan olmaktan da çıkarız.

Demek ki bizim (başkaldıran olarak) özavarlığımız, (insan olarak) varoluşumuzdan öncedir; atamız olan insanımsı bu özvarlığı seçmekte belki de özgürdü - ama değil mi ki seçti, biz onu artık benimseyip benimsememekte özgür değiliz. İstesek de istemesek de başkaldırdık bir kere. Tek «özgürlüğümüz» başka olmak değil, «daha çok» yahut «daha

az» başkaldırmaktır. Topluca zaferin kazanılmasına daha çok yahut daha az çabalamak, insanı satmak ya da satmamak elimizdedir. Bizi ilgilendirmez deyip de insanlığa sırt çevirmek, yanlış yola sapmak elimizdedir. Ama insanlığın yüzünü değiştirmekte özgür değiliz; ne yapsak, değiştiremeyiz onu. İnsan insan olalıberi bu yüzü taşır ve insan olacağı günedek taşıyacaktır. İnsanın yüzü başkaldıranın yüzüdür. Ne yazık ki gerçek yüzümüzü ikide birde yeniden bulmak zorundayız: Doğal eğilimlerimizin hepsi onu durmadan unutturur, yadırgatır, yadsıtır bize. Yüzümüzü açık açık yüzlemek, zararlı ikirciliğimizin, uğursuz çelişkenliğimizin bize kurduğu binbir tuzak arasından geçip insanlığımıza erişmenin tek yoludur.

Çeviren: **E. Erhat**

İnsan ve İnsanlar

«Toprağın üstünde yürüyoruz...» sağlam, değişmez, tükenmez toprağın. Ne kadar kolay unutuyoruz varlığını! Zaman zaman belâların yüzlerimizi yere sürtüp toprağı hatırlatması gerekiyor bize.

Kırk yıllık rahat bir hayatın insanları ne hale getirdiğini gördünüz, sonunda ne denli anlaşılmamış bir patlama, onun ardından da on yıllık bir sahte mutluluk. Önemli olanı çarçabuk bir kenara attılar ve yalnız ıvır zıvırı tuttular akıllarında. Önemli olanı unutmakla da kalmadılar, hor gördüler onu. Hâlâ sarsıntısı içinde olduğumuz büyük yıkıntıdan önceki yıllarda gördüklerimiz gerçekten garipti. Geçici mutluluk elden gidince (yani sırma kefenin sakladığı her şey ortaya çıkınca), herkes gördü ki aksayan bir şey vardı. Herkes bunun ne olduğunu aramaya koyuldu, yalnız bu sorunlara karışanlar, politikacılar, endüstri babaları, sendikalar değil, onlara uzaktan değinenler salonlarda, bürolarda,

sanat edebiyat çevrelerinde herkes boyuna çarelerden reformlardan söz ediyordu. Hamlet'de söylendiği gibi büyük bir beyin kargaşası oldu. Ayakları yerden kesilen bütün bu insanlar, ayaklarına baktılar mı? Hayır. Toprağı bütün bütün unutmuşlardı. Her kafadan bir ses: Gümrük vergisi, fiyat kontrolü, gündeliklerin artması, paranın değerlenmesi, devlet gücünün arttırılması, güdümlü ekonomi. Türlü türlü eşsiz buluşlar; hepsine göre de, önce, işsizlik gibi, ham madde dağıtımı gibi, küçük bazı engeller önlenmeliydi. Aklı başında insanlar, ortada büyük bir güçlük olduğunu görüyor ve sorunları cesaretle ortaya koyuyorlardı.

Kimi insanlar da vardı ki: «Bir şey unutmuyor musunuz acaba?» demek istiyorlardı ama, yürekleri varmıyordu söylemeye. İnsan kolay kolay gülünç olmayı kabul edemez. Evet, bazılarının dillerinin ucuna bazı kelimeler geliyordu, çok basit ama çok özlü kelimeler, her yurttaşın çocukluğundan beri duyduğu, dört bir yanında yazılı gördüğü özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi, zamanında lâf olsun diye söylenmemiş kelimeler, anlamları alışılmış, gözlerimize göründüğü kadar basit olmıyan kelimeler. Daha başka bir çok kelimeyi, Değer'i, Hakkı, Şeref'i, Beraberlik'i, Adalet'i, Haysiyet'i, İnsana saygı'yı gerektiren, ya da çağıran kelimeler. Birbirine zincirlenen ve yüce derinlikleri aydınlatan bütün bir kelimeler ordusu. Ne var ki, bu kelimeler, kör olası ekonomik sıkıntıları dakikasında gideremiyordu. Onun için, bunlar bir yerde söylendi mi, dinleyicilerde öyle değişik tepkiler oluyordu ki, onları tekrarlama hevesi kalmıyordu insanda. Örneğin, bu kelimeleri, Meclis kürsüsünde söylediniz mi bir hayli alkış topluyordunuz ama, yüzlerde kurnazca bir gülümseme beliriyordu: «Çok yerinde, çok ustaca, rakiplerini susturmak, sorudan yan çizmek için

güzel bir çare!» der gibi. Ciddi konuştuğunuz bir an için olsun, kimsenin aklına gelmezdi. Boş, özü olmıyan kelimelerdi bunlar. Kürsü dışındaki her yerdeyse kurnaz bile demiyorlardı artık size. Düpedüz bir alık, hiç bir şeyden anlamaz olmuş bir eski kafa sayıyorlardı sizi. Hele ahlâk, töreler metafiziği gibi, daha dumanlı sözler ettiniz mi, bu lâflarla kaybedecek vaktimiz yok deyip sırt çeviriyorlardı size.

Öte yandan düşünce alanında buna benzer bir serüven daha vardı: En seçkin kafalara göre bir edebiyat eseri ciddiye alınabilmek için her türlü gündelik kaygulardan uzaklaşmalıydı. Yalnız edebiyatta değil, resimde de öyle. Bu aydın kişiler, bir yandan ciddiliği politika ciddiliğinin tam tersi sayarlarken, öte yandan da politika gerçekçilerine hak veriyorlardı. «Herkese bir yer, herkes yerine!» «Bilmemiz gerekmiyen şeye karışmayalım» demek istiyorlardı ve diyorlardı. İnsanlar arasında bir uzmanlar duvarı yükseltiyorlardı: İnsanlara ekonomi uzmanları karışacak, İnsan'a da söz uzmanları. Ekonominin insanla uğraşması yasak, sözün de toplumlarla uğraşması. Bu Bölünme içinde özgürlük beraberlik, doğruluk nereye konabilirdi?

Oysa, İnsanı ve insanları aynı zamanda hesaba katmadan insanca değeri olan hiç bir şey yapılamaz. İnsansız İnsan nasıl hiç bir şey değilse insansız insanlar da hiç bir şey değildir. Yaptıklarımızda ve yazdıklarımızda bunları birbirinden ayırmak her zaman için yanılgıların en büyüğü olacaktır. Kavranması bu kadar kolay eski kavramları yeniden ele almamız gerekiyor bugün.

Gün ağardı ama, henüz geceden çıkmış değiliz. Yüreklerimize güneş vurdu ama, kafamız hâlâ korkunç düşün yankıları içinde. El yordamıyla ürke ürke aranıyoruz çevremizde: Duyma, görme, dokunma duyularımızla, düşünceyle, şiirle, özgürlük, adalet,

bu kelimeler bizim için yeniden anlaşılmaz oldular, yeniden bulmamız gerekiyor onları. Çünkü, bu kelimeler, insanlar, uluslar arasındaki ilişkilere göre durmadan değişiyorlar. Zaman zaman insan düşüncesi için en büyük tehlike belki de, düşünceleri ve kelimeleri fosilleşmeye bırakma, eski putlar gibi vitrinlere kaldırma eğilimidir. Bu büyük kavramların dirliğini ve dinamizmini sürdürmek çabalarımıza anlam ve değerini kazandırcaktır.

Çeviri: **S.E. - V.G.**

İyi Niyetli İnsanlar İçin

Eskiden iyi niyetli insan olmak, daha doğrusu olmaya çalışmak çok basit görünürdü. Aşağı yukarı ne yapılması, ne yapılmaması, ne düşünülmesi, ne düşünülmemesi gerek, bilinirdi. «Bilinirdi» demek fazla, böyle bir şey akla gelmezdi bile. Eskiden iyi davranışlar vardı, kötü davranışlar vardı. İyi düşünceler, kötü düşünceler kendiliğinden belli olurdu. Örneğin, bütün benlikleriyle, var güçleriyle savaşa karşı olanlar vardı (ben de bu türlü düşünenlerdendim), savaşı kabul eden, hattâ özliyenler vardı. Böyleleriyle tartışmak bile yersiz görülürdü; bu ise, iyi niyet dışına atılmış ilk adımdı. Ya da düşüncesini söylemek özgürlüğüne yapılan en ufak bir kısıntıyı ortadan kaldırmak için canlarını tehlikeye koyanlar vardı (ben de onlardandım): böyle bir kısıntıdan yana olanlar vardı. Prensip olarak, bir beyaz derili ile bir siyah derili arasında, bir Asyalı ile bir İngiliz arasında ayrım yapmaya yanaşmıyanlar vardı: On-

larca hepsi insan, hepsi kardeşti (ben de bu düşüncedeydim); bunun tam tersine, şu ünlü formülü dillerine dolayanlar vardı: «Dünyayı olduğu gibi değil de olması gerektiği gibi görmekten daha saçma bir şey olamaz.» Bu çeşit insanlar, dünyayı olduğu yerde otlatmak için bu formüle yapışıp kalıyorlardı.

Sonra gel zaman git zaman, garip, korkunç, azgın ve kelimenin tam anlamıyla zıvanasız davranışlar gördük. Örneğin korkunç bir gerçek olarak gördük ki barışçılık savaşı körükliyen belli başlı etkenlerden biriymiş. Her düşündüğünü söyleme özgürlüğüne değil, zorbalığa yaramış ve yirmiyi aşkın ulusu susturmak bakımından özgürlük düşmanlarının ekmeğine yağ sürmüş. «İnsanlar birbirinin kardeşidir» diyen kimseler, istemiye istemiye, binlerce yıldır eşi görülmemiş bir kölelik düzenine girişe hizmet ettiler; zorbalığa karşı koyamama, milyonlarca insanın kesilip biçilmesine yol açtı.

Şüphesiz, bütün iyi niyetli insanlar, o büyük oyunun kurbanları olduklarının farkındaydılar; doğrunun cephe değiştirdiğini biliyorlardı. Onlar pekâlâ biliyorlardı ki, hak her zaman savaştan nefret edenlerden yanadır; insanı insan yapan şey özgürlüktür ve dünyaya bir cehennem gözüyle bakmamak için tek güven yolu ırk ve renk ötesinde insanların kardeşliğidir. Ama, ayni zamanda, bütün bu insanlar, ülkülerine sıkı sıkıya bağlı kalmakla insanoğlunun düşmanlarına, o güne kadar bilinmiyen cinayetler, sınırsız suçlar işliyenlere yardım ettiklerini bilmiyecek kadar kör olamazlardı; daha az dürüst, daha az inançlı, dolayısıyla daha az «iyi niyetli» olmakla bütün bunların önüne pekâlâ geçilebilirdi.

Bu katı gerçeğin en kötü sonuçlarından biri de şudur: İyi niyetli insanlar artık birbirlerini tutmaz oldular, birbirlerine güvenleri kalmadı, birbirlerini ele veriyor, suçlandırıyorlar. Artık her davranış, iyi

niyeltere göre değil, kötü etkilere göre değerlendiriliyor (bu, akıllıca bir davranıştır); ya da, daha doğrusu, niyetler etkilere uygun sayılıyor (buysa pek o kadar akıllıca bir davranış değil). İnsanlar da, düşünceler de aynı yargıyı giyiyor; Münih olayı olduğu günler, içi sızlıya sızlıya kan dökmeyi haksızlığa yeğ tutan filân kimse, o sıra, kılıcını çekip doğruluk uğrunda canını vermeye hazır olan falan kimsenin gözünde nazilerin suç ortağı sayılıyor; bunun tersine, bu ikinci kimse, bundan böyle birincinin gözünde insan hayatını hor gören bir adam oluyordu. Bugün suçluların bağışlanmasını istiyen kimselere «ölülere ihanet ediyor» denilmektedir. Bununla beraber, bunların her biri kendi vicdanına göre davranıyor, ama, yine her biri şunu da biliyor ki, kendinden başka türlü düşünen, vicdanı başka türlü buyuran kimseler onu insanoğlunun düşmanı sayacaklardır.

Bu yürekler acısı kargaşada, iyi niyetli insanların ayrılık gayrılıkları ve zıtlıkları ötesinde, birbirlerini tanımalarına yarıyacak bir ölçü yok mudur? Hiç değilse bana göre, böyle bir ölçü vardır. Ben sadece kendi hesabıma konuşuyorum. Zaten, insan olsa olsa kendi hesabına konuşabilir ancak.

Çok olmuyor, o büyük bozgundan sonra her şeyi apaçık görüp anlamak niyetiyle, kendi kendime şu korkunç soruyu sormuştum: Acaba Naziler tarihin ruhuna uygun mu davranıyorlar? Ya, onların zaferi, bizim Valmy zaferimizin karşılığıysa? Onlar da, yirminci yüzyılın Napoleon askerleriyseler? Zamanlarının değerlerine bağlı askerler gibi, benim de zamanımın değerlerine bağlı olmadığımı kim söyliyebilir? Ama bütün bunların cevabı Tarihteydi; yüzyıllarca, bütün dinler, dünyanın beş kıtasında oturan ve hep aynı amaca yönelen insanların o uzun

tarihindeydi. Bu insanların ortak amacı: Herhangi bir eşya, bir hayvan, bir köle olmaktan çıkmak, bir insan olmaktır. Yani «özgür» bir varlık onurunu kazanmak, hiç bir zaman hiç bir kimseye araç olmamak.

İnsana, insanlara düpe düz bir araç gözüyle bakmamak, bakılmaması için de savaşmak, işte, her şeye rağmen, iyi niyetli insanların ayrılık gayrılıkları, duraksamaları, kaygıları, çelişmeleri, zıtlıkları, pişmanlıkları ya da vicdan azapları, güvenleri ya da katı inançları ötesinde birleştikleri nokta budur bence. Bu onların yasasıdır. Belki başka hiç bir düstura da ihtiyaçları yoktur. Çünkü, bu düsturda bütün ötekileri vardır ve bunların her birine ayrı ayrı, sıkı sıkıya bağlanmakta tehlike vardır. Örneğin, bu düsturun ışığı altında anlaşılacaktır ki: savaştan nefret etmek gereklidir ama onu büsbütün istemiyecek kadar değil. Hele, bu durum bir ulusun bir başkasına boyun eğmesini gerektirirse. Ayni zamanda hakkı, adaleti sevmeli ama, adalet yaşasın diye, bazı kutsal özgürlükleri gözden çıkaracak kadar değil. Ne yazık ki, olaylar her zaman apaçık değil; çoğu zaman insan karanlıklarda ve el yordamıyla yolunu seçiyor. Her davranışımızla geleceğin bir tohumunu atmış oluyoruz. En soylu davranışımızın bile bir canavar yaratıp yaratmıyacağını kestiremeyiz önceden. Ama asıl günah insanın yüreksiz olmasıdır. Yalnız yanılgıda direnmektir kötü olan. Bağışlanamıyacak tek kusur insanlara birer araç, birer hayvan, ya da birer nesne gözüyle bakmaktır. Öte yandan, herkesin başkasını kendi isteklerine boyun eğdirmeye çalıştığı bir toplumun, ister istemez orman yasalarına, anarşiye ve yokolmaya gideceği düşünülürse, iyi niyetli insanların, zaman zaman aldansalar bile, yine de gerçekçilerin en uyanıkları olduğunu kabul etmek gerekir. Çeviri : **S.E.-V.G.**

Ahlâk ve Eylem

Apayrı bir çağda yaşıyoruz. Çetin, korkulu bir çağ. Ne barıştayız, ne savaşta. Toplum değişiyor, batı uygarlığı yerini bir başka uygarlığa vermek üzere değilse bile, köklü bir değişme içinde. Nazi cinayetlerinin aşırılığı insanların bilgeliğine, iyi niyetine beslediğimiz büyük umudu kökünden sarstı. Birbirine eklenen bütün bu gerçekler, çağımızı bütün çağlardan ayırıyor.

Ama bütün bunlardan başka bir şey daha var. Eskiden başlamış ve başladığı gözümüzden kaçmış bir şey. Hâlâ da kaçıyor bir çoklarının gözünden. Ya da, bilincine varmadan sarsıntısına uğradıkları halde, açıkça göremiyorlar onu. Öyle bir şey ki bu, her gün biraz daha beliriyor, bizi en garip, en belâlı sorunla karşı karşıya bırakıyor. Öyle bir şey ki, sonunda savaş ve barıştan, nükleer yıkım tehlikesinden bile önemli. Savaşa korkunç bir belâ gözüyle bakmıyorum sanmayın. Korkunç bir belâdır savaş.

Kana susamışlık, budalalıktır. Her şeyin başı, hattâ bugün üstünde durduğum ve savaştan da beter saydığım bir sorunu da doğuran odur. Savaşın yok ettiği ruhsal ve maddesel değerler yanında, savaş istiyenlerin kazanacaklarını umdukları değerler hiç kalır. Bugünkü savaştan, toprak, para ya da toplum bakımından elde edilen hiç bir zenginleşme yoktur ki, tamamen aldatıcı olmasın. Bu zenginleşmeler atom bombasıyla daha da aldatıcı olacaktır. Yıkmalar yakmalar her alanda binlerce, onbinlerce defa daha da artacaktır.

Şimdi sözünü etmek istediğim şeyi savaştan da beter saymakla bu soruna verdiğim önemi belirtmiş oluyorum. Sadece insan zenginliklerinin değil, bütün insan toplumunun toptan yıkılma tehlikesi karşısındayız. Toplumu toplum yapan insanlar arasındaki bilinçli ya da bilinçsiz bir davranış, bir tutumdur. Bu tutum değişir de, teklerin birbirini yok etmesine yol açarsa, toplum yok olmuş demektir. Yeni bir şey söylemiyorum, insanların birarada yaşamasını sağlıyan şeye töre demişler: Asurların, Mısırlıların, Romalıların, İngilizlerin töreleri birbirine benzemez. Ama hepsinin bir ortak yanı vardır. İşte buna «değişmez değer» diyorum. Bu töreler içindeki değişmez değerlere de ahlâk adını veriyoruz. En büyük anlaşmazlıklara yol açan kelimelerden biri de ahlâk kelimesidir. Ahlâk der demez kendiliğimizden iyi ya da kötü bir davranış düşünürüz.

Bir insan, hiç değilse görünüşte, bugün geçer akça olan törelere kendini uydurursa, ona iyi davranışlı ya da iyi ahlâklı deriz, uydurmadığı zaman da kötü. Töreler değişti mi, iyi kötü olabilir. Malayalı bir genç kız nişanlısı ile kısır mı değil mi diye çiftleşme denemesi yaparsa «erdemli», böyle bir şey yapacak İspanyol kızı da herkesin gözünde ahlâksız sayılır. Demek ki, değişmez ahlâk değerleri dediği-

miz şey bu çeşit ahlâkla ilgili değildir. Kimi töreler ortadan kalkmakla toplumun hayatı tehlikelere girmez, sadece çehresi değişir. Belli bir yere ve zamana bağlı olan bu törelerin değişmez değerler olmadığını söylemekle bu değişmez değerlerin ne olabileceğini görür gibi oluyoruz. Aynı zamanda şunu da görür gibi oluyoruz ki, değişen ahlâk değerleri ile değişmez değerleri birbirine karıştırmakta tehlike vardır. Çünkü, bunları birbirine karıştırdık mı, kimimiz değişmeleri toplumu tehlikeye sokmıyacak olan törelere fazla bir önem verebilir, onlar için savaşabilir, hattâ onlara değişmez değerleri fedâ edebiliriz; kimimiz de, bir toplumun çehresini değiştirmek için bu töreleri değiştirmek, ya da yıkmak gerektğine inanır, onları ve onlarla birlikte değişmez değerleri de hiçe saymaya başlarız.

İşte bugün böyle bir durumdayız. Bugün içinde yaşadığımız yöntemler, kurallar, eğilimler, disiplinler, değişik törelerin birbiriyle kaynaşmasından doğmadır. Bunlar içinde eski Yahudi ahlâkı, Yunan, Roma, Kelt, Frank, Sakson, hattâ Viking ahlâkları vardır. Hıristiyan ahlâkı bütün bunları bir arada yoğurmuştur. Öyle sağlam bir alaşım ki bu hâlâ bugün davranışlarımızda, bilerek bilmiyerek, bunun damgasını taşır, Hıristiyanlık inancımızı yitirsek de yitirmesek de. Davranışlarımızda dedim, düşüncelerimizde her zaman değil. Çünkü, inancımızı yitirdik mi, bu ahlâk buyruklarının sağlamlığına inancımızı da yitiririz. O zaman onları akla uydurmaya, onları haklı gösterecek özel bir takım temeller bulmaya çalışırız. Aklın belâlı yanı şudur ki, her şeyi bulabilir, her şeyi ve her şeyin tersini. Akıl bir ilk önermeden yola çıkmak ister, onun için de Tanrıya ya da bir varsayıma, bir konuta dönmek zorundadır. Konut ortadan kalktı mı, aklın kurduğu yapı çöker.

İnsan düşüncelerinin zincirini tutturabilmek

için sağlam bir çivi, nesnel bir gerçek dayanak arar ve bulamaz. Existentialiste denen düşünürler bundan şu sonucu çıkarırlar ki, dayanağı ve yardımcısı olmıyan insan, durmadan İnsanı «yeniden bulmak» zorundadır. İnsanın çilesidir bu ve Dostoyevski'nin dediği gibi, «Bir insan bütün insanlar karşısında her şeyden sorumludur.» Böyle düşünmek sorunun yalnız bir yanını ele almaktır. Çünkü insanı, düşünce ve eylemlerinin tek kaynağı saymak oluyor bu. Tek başına insan, bir «uydurma» dır. Doğuşundan ölümüne kadar ıssız bir adada yaşamıyan her varlık, kendi olanaklarından çok daha fazla, kendinden önce gelen ya da çevresinde yaşıyan milyarlarca insana bağlı olarak var olur ve gelişir. İç hayatımızın kişiselliği, bağımsızlığı bir sanrıdır. Topluma karşı ayaklanan insan bile, bu ayaklanmanın en büyük payını, kendisine düşünmesini öğreten insanlığa borçludur. Böylece, bir insan bütün insanlara karşı her şeyden sorumludur önermesi, onun karşıtı ile tamamlanmalıdır: Bütün insanlar bir insana karşı her şeyden sorumludur.

İşte Marx bunu iyi görmüştü. O da, Tanrı dışında, insanı dayanaksız ve yardımcısız görünce, bu görüşünü sonuna kadar götürmüş, götürünce de, kökünde Tanrı olmıyan bir ahlâkı artık bir buyruklar sistemi değil, sadece toplumsal bir olgu saymak zorunda kalmıştı. Bu olguyu, olumlu bilgilerle olduğu gibi, nesnel olarak gözlemek ve incelemek gereğini duymuştu.

Gözleme ve inceleme gerektiği sürece işimiz kolay. Bütün bilimlerde olduğu gibi kendimize fazla güvenmekten, fazla gurura kapılmaktan kaçınmak, kapıyı her zaman açık tutup düzeltmelere, hattâ dönüşlere, yeni varsayımlara, karşıt yorumlara yer vermek şartıyla işler yolunda gider. Quanta fiziği her olayın gözlemciye bağlı olduğunu, onunla değiştiğini

göstermekle kendini yanılmaz sayan nice bilginleri daha alçak gönüllü olmaya zorlamıştır. Asıl tehlike insan davranışlarını bu gözlemlere uydurmak istediği zaman başlar gerçekten. «Tanrı öldü» gözlemini ortaya atıyor Dostoyevski, Raskolnikov da, görünüşte su götürmez bir mantıkla bundan şu sonucu çıkarıyor: «Öyleyse dilediğimi yapabilirim.» Yapıyor da; ama, iş işten geçtikten sonra yanıldığını anlıyor. Döktüğü kan ellerine bulaşıyor, ne yaparsa yapsın, tümdengelim tümevarımlara başvursun, bütün diyalektikasını kullansın, boşuna, temizliyemiyor ellerini. Toplumun kendini cezalandırmaması da işine yaramıyor. Hayatı pahasına öğreniyor ki, Tanrı belki ölmüşse bile, insan yaşıyor, insan ve insanlar. Kendi kendimizi yok saymadan bazı buyrukları da yok sayamayız. Dünyanın en kafalı insanı da olsak, aklımıza fazla güvenip doğrunun ta kendisini bulduk diyecek kadar böbürlendiğimiz sürece, Raskolnikov'un ister istemez düştüğü yanılgıya biz de başka başka biçimlerde düşeceğiz.

Düşünce ahlâksal gerçekler karşısında belli başlı iki tutumdan birine bağlanır. Bu bağlanışa göre de, dünyamızda bugün vicdanlar birbirinden çok ayrı iki kampa bölünmüştür. Bir anlayışa göre ahlâk birdir, bölünmez, değişmez, bütün koşullarda dediği dediktir. Buna tutumcu davranış diyoruz. Öbür anlayışa göreyse, ahlâk özel toplum koşullarına göre değişir. Böyle olunca da, bu toplumsal koşulların bekçisi olur. Koşulların değişmesi tek ahlâk buyruğu olur. Çünkü, yalnız bu buyruk bilinci ve eylemleri, iyi niyetlerle gerçekteki sonuçları bir özdeşliğe götürür. Buna da devrimci tutum diyoruz.

Devrimci tutumun birinci tutuma üstünlüğü, hiç değilse, iki yüzlülüğe düşmemesidir. Birincisi ikiyüzlülükten bütün bütün kaçınamaz, hattâ bugünkü toplum durumunda ancak iki yüzlü olarak

düşünülebilir. Çünkü bu toplumda tek tek insanların amacı mal mülk edinmek, yarar sağlamaktır. Oysa, hepimiz biliriz ki, kendi yararımız özü bakımından başkasının kazancı ile çatışma halindedir. Böyle olunca da, bir yandan hiç kimse Hıristiyan ahlâkının buyruklarıyla çatışan yararları görüp kabüllenmenin bilincini bağdaştıramaz. Öte yandan, herkesin saydığı bu ahlâk buyrukları mal mülk edinmenin ve ayrıcalıkları sürdürmenin güçlü bir yardımcısı olduğu da açıktır. İşte, Montaigne'in sözünü ettiği garip anlaşma bundan doğuyor: Dünyaötesine bağlı düşüncelerle, yeraltı töreleri arasındaki anlaşma. Buna karşılık, iki yüzlülüğüne ne kadar çatılırsa çatılsın, bu ahlâkın - ki hâlâ batılı dediğimiz ahlâktır -, sınıfsız ve ekonomik kölelikten kurtulmuş bir toplumdan doğacak ahlâktan açık bir üstünlüğü vardır: Bugün var olmanın üstünlüğü. Var olma, bugün yasalaşma, insanlara bütün ömürleri boyunca, bütün koşullar içinde açık ve değişmez buyruklar vermedir. İnsanlar bu buyruklara her zaman tıpa tıp uymazlar ama, bunun önemi yok. Hiç değilse, hazır bir yaşama kuralı buluyorlar. Çoğunluğun özlediği budur. Kendi yaptığından kendi sorumlu olmak çoğu insanlar için korkunç şeydir. İnsanın kilise araması yeni bir hikâye değildir.

Geleneksel ahlâka bağlı kalanların iki bölüğe ayrıldığını görmekte gecikmeyiz. Bunlara etken ve edilgen ahlâkcılar diyebiliriz. Birinciler geleneksel ahlâkı savunmak için silâha sarılmaya hazırdırlar. Ya içten hıristiyan oldukları için onu bütünü ile tanrısal sayar ve onu yıkmak ya da değiştirmek istiyenlere şeytan gözüyle bakarlar; ya da bu ahlâkı kazanç üzerine kurulmuş bir toplumun yaşatılması için vazgeçilmez bir düşünce silâhı sayar ve toplum düzeni ile bu ahlâkı bir arada benimser ve savunurlar ki, bunlar çok daha fazladır. İkincilere, yani

edilgen ahlâkçılara gelince. onlar bu ahlâkın özü ile bugünkü bozulmuş biçimi arasındaki ayrılığı gördükleri için onun güçlüleri güçsüzlere, namuslu insanları namussuzlara, zenginleri yoksullara karşı tuttuğunu yalanlamaya kalkmazlar. Ama Marxçılığın her çeşit geleneksel ahlâk buyruklarını büsbütün ortadan kaldıracağı korkusuyla, daha iyisi yok ve sadece yaşıyor diye bu ahlâka sarılırlar. İstemiye istemiye bir sarılmadır bu; gereğinde bu ahlâkı silâhla savunmayı da düşünmezler.

Bugünkü ahlâk sorununu, nesnel olarak bu açıdan ele alırsak, edilgen ahlâkçılar dediğim kaygulu vicdanlar bölüğü ile bir beraberlikte olduğunu kabul etmek zorunda kalırız.

Gerçekten, dünya yarın ne olacağı sorununu böylesine basit renkler içinde görmemiştir hiç. Göstermek kolay ama çözümü bulmak zor. Politika bakımından dünya ikiye bölünmüştür: Bir bölüğünü anglo-sakson demokrasileri sembolleştiriyor, bir bölüğünü de Rusya. Sembolleştiriyor diyorum, çünkü herkes, geleceği bu bölüklerden birinin üstünlüğünü düşünerek hayal etmektedir. Geleceğin kendisi ise, kabaca demokrasi ve komünizm kelimeleriyle sembolleştiriliyor. Oysa gerçeğin kendisi pek öyle kolay kolay kalıplara sokulamaz. Anglosakson demokrasisi Birleşik Amerika'da liberal, İngiltere'de sosyalist olarak görünmektedir. Ama İngiliz «sosyalizmi», ister istemez, dünyanın bir parçasını sömürmekte, dolayısıyla, örneğin, Yakın Doğu'da tutunabilmek için Arapların Yahudilere, Hindistan'da ağır basabilmek için de müslümanların hindulara karşı düşmanlığını beslemekte devam ediyor. Liberal Amerika ise, zencilere ve yahudilere, yasaların ne içinde ne de büsbütün dışında olan ırk düşmanlığını, bir bakıma Nazi ırkçılığını sürdürüyor gibidir. Aynı Amerika faşizmi, bulduğu her yerde, İs-

panya'da, Yunanistan'da ve Türkiye'de destekliyor ve öbür memleketlere de şunu açıklıyor sanki: Sizinle ilgilenmemi istiyorsanız, bu üç memleketten örnek almanız akıllılık olur. Genel olarak, Anglosakson demokrasisi, ister istemez, başkalarının özgürlüğü ile pek kaygulanır görünmüyor. Rus komünizmine gelince, o da hayatını kurtarmak için, proletarya devriminin dünya yüzüne yayılmasını zamansız olarak geri bırakmak, kendi toprakları üzerinde özgürlüğü kısıtlamak, sınıf ayrılıklarına, yani bir çeşit haksızlığın bir süre için yeniden belirmesine hattâ yurt ve din konularındaki gerilemelere göz yummak zorunda kalıyor.

Böylece, Avrupa'da açıkça anglosaksonlardan yana olanlar, gerçek bir demokrasiyle değil, özünü gizliyen bir totalitercilikle bağdaşmak zorunda kalıyorlar. Öte yandan, özlemlerini Rusya'nın kaderine bağlıyanların durumu da, son biçimini bulmuş, sınırsız, tam bir komünizme bağlanmak değildir. Bağlandıkları, aslında, bir savaş cephesidir.

Her savaş olan yerde, böyle bir durum ortaya çıkar. Bir asker öyle ince eleyip sık dokuyamaz. Başındaki komutan iyi bir savaşçıysa, onun özel hayatında iyi bir aile babası olup olmadığını araştırmaz. Onun gibi, savaşta bir ulus bize yardım etmek isterse, o ulusun iç bozukluklarına göz yumarız. Savaş bir takım ahlâk titizlikleriyle yapılmaz. Birleşik ulusların Afrika çıkarmasında, amiral Darlan'ın hangi «geçici tedbirlere» baş vurduğunu gördük.

Onun için cephelerden birinde bile bile gönüllü asker durumunda olanların durumları dışına çıkmalarını istememiz boşunadır. Birileri durmadan ihanet ettikleri bir ahlâk uğrunda savaşıyorlar, ötekilerse, ahlâk kurallarının kendilerini kösteklemek için öne sürüldüğünü fark ederek ahlâkı toptan reddediyorlar (Oysa, bu berikilerin İnsan anlayışı-

nın onları ahlâka daha fazla yaklaştırması gerekirdi.) Bu iki karşıt tutumda ahlâk bir silâh olarak ele alınmaktadır. Birinciler için bu silâh yararlı, ikinciler içinse tehlikelidir.

Denilecek ki bunlar öncü askerlerdir. Daha doğrusu bunlar, çok şükür henüz savaş haline gelmiyen bir çatışmanın gönüllüleridir. Savaş oldu mu, bütün bu söylediklerimin hiç bir dayanağı kalmaz. Savaşta herkes asker olur ve bütün düşüncesi bir tek sorunun kaşısında kalır: Cephesini seçmek, ona ulaşmak ve zaferi sağlamak için elinden geleni yapmak. Ama insan cephesini kolayca **seçebilir** mi, hiç belli değil. Örneğin, Fransa gibi bir memleketin yurttaşları için bu iki blok'un savaşı en dumanlı savaşlardan biri olacaktır. Çünkü, yasa karşısındaki ödevleriyle vicdanlarının sesi ya da eğilimleri birbirine hiç de uymıyabilir. Gerçi, böyle bir şey oldu ve Fransa işin içinden çıkmasını bildi. Ama, yeni koşulların yaratacağı kargaşalıktan sıyrılmanın çok daha zor olmasından korkulur.

Her ne olursa olsun, sadece bugünü değil, daha da çok yarını düşünenleri karanlık bir yeraltı çalışması bekliyor yine. Böyleleri büyük dünya yıkımında zaten bir hayli zayıflamış olan bir alevin büsbütün sönmesinden korkacaklar. O alev ki, onsuz yaşamaya değmez. Fırtınanın kör soluğuna karşı o alevi dehlizlerde koruyacaklardır. Gerekirse, cılız meşaleyi elden ele geçirip kasırga sonunda yeniden dünyaya çıkarmaya çalışacaklardır. Ama böyle bir savaşa, hiç değilse uzun bir süre için inanmıyorum aslında. Hayır, bir savaşın kaçınılmaz olması için gerekli koşullar var olmaktan uzaktır henüz. Tam tersine, bence bu koşullara bakılırsa, kestirebileceğimiz bir gelecekte, dünya bu yıkımdan kurtulmak için bütün olanaklara sahiptir. Ama, çatışma duracak anlamına gelmez bu. Görünüşe bakılırsa çatış-

ma sürüp gidecek, daha da yayılacak, şurada burada bir takım ekonomik ve toplumsal sarsıntılar doğuracaktır. Ama bu, bütün dünyada toplar ve bombalardan başka yollarla olacak.

Sonuç neye varacak? Burada kendi inancımı ortaya koyacağım. Özlediğim ya da korktuğum bir şey üstüne değil (bunun pek önemi yok, benim kendimin de önemim olmadığı gibi), kaçınılmaz sandığım bir şey üstüne.

Benim kaçınılmaz sandığım şey şu: Savaş hali dışında (belki içinde bile) gelecek on yıllarda olayların akışı ne olursa olsun, şu ya da bu blokun kazançları ne olursa olsun, elli ya da ikiyüz yıl içinde, dünyanın toplumsal durumu her yerde aşağı yukarı aynı olacaktır. Başka bir deyimle, Birleşik Amerika'nın bir zaman için üstünlük kazanması, ya da bunu kaybetmesi - uzun zaman açısından - pek önemli değildir. Amerika'da, Rusya'da, Avrupa'da, Asya'da, türlü memleketlerdeki toplumsal kurumlar, eninde sonunda, ister istemez birbirine öylesine yakın bir görünüş kazanacaklardır ki, aralarında ayrılıkları ortadan kaldırmak için büyük sarsıntılara lüzum kalmıyacaktır artık.

İnsan sevinebilir de üzülebilir de buna. Bu tıpkı, gençliğin canlılığına vahlanmak, ya da olgunluk çağının bilgeliğine sevinmek gibi bir şeydir. Ahların vahların ya da sevinmelerin yılların akışı üstünde hiç bir etkisi yoktur. Yıllar hiç şaşmadan birbirine eklenir gider. İnsanlığı tek başına ve bireysel bir yaşayıştan, gitgide toplumsal ve örgütlü bir yaşayışa doğru ister istemez götüren akım tarih öncesinden başlamıştır. İnsanlar mağaralarını bırakıp da kabileler halinde birleşmeye başladıkları an bu akım doğmuştur. Bütün insanlık tarihi aslında bu akımın tarihidir. Bu tarih içinde, insanlar, savaşla ve fetihlerle de olsa, birbirine değinmekte, ka-

bileler, ülkeler, eyaletler, uluslar, kıtalar gittikçe dünya yuvarlağını kapsıyacak şekilde birbirine yaklaşmaktadır. Bu arada, iniş çıkışlar, hızlı ilerleme ve gerilemeler, başarısız denemeler, egemenlik kavgaları, ulusların ve her yerde sınıfların, kastların direnişleri olacaktır, elbet. Bu tarihe paralel olarak, tekerleğin, arabanın, gemilerin, en hızlı uçakların icadıyla bütün ulaştırma araçları, dünya yüzünde hayatı ve düşünceleri yavaş yavaş tek biçime sokan bu bağlaşmaları örmeğe yaramıştır. Bugün bir çinli işçinin hayatıyla bir Avrupalı işçinin hayatı arasındaki ayrılık, eskiden bir almanla bir romalı işçi arasındaki ayrılıktan daha azdır. Ulaştırmaların, postaların çabukluğu, kitapların, dolayısıyla düşüncenin dolaşımı, bilim, endüstri ve endüstrilerin uluslarası benzerliği, bütün dünyada nüfus çoğalması, gittikçe büyüyen toplulukların, gittikçe daha zorlu ve daha birbirine benzer olan ihtiyaçları, bütün bunlar açıkça görmeğe başladığımız biçim birliğinin, bütünleşmenin gelişmesine yardım etmektedir. Binlerce yıldır süre gelen bu akımın bir yıkımla belki bir kez daha duraklaması düşünülebilir. Ama, gerisin geri gitmesine sebep düşünülemez. Kaldı ki, tam tersine her şey bu akımı hızlandırır görünüyor. Tekrar ediyorum, insan bundan ister sevinsin ister hayıflansın, hiç bir şeyi değiştiremez. Sözlerimin yanlış yorumlanmaması için şunu belirteyim ki, ben toplumcu özgürlük derken totaliter düzenli bir karınca yuvasına benzer bir şey düşünmüyorum. Karınca yuvası düşüncesi, kolay olduğu ölçüde kaçınılması gereken bir basitleştirmedir. Sözünü ettiğim bütünleşmeye doğru gidiş yüzyıllar boyunca yığınların insan tekini yutmasını sağlamak şöyle dursun, tam tersine, insan tekinin özgürleşmesine yardım etmiştir. Tarih bunu gösteriyor. Gerçi, Yunan-Roma ve Ortaçağ düşüncesi insan tekinin değerini öne

sürmüştür. Ama, o çağ toplumlarının dar kadroları bu düşünceyi toplumsal bir zorunluğa çevirememişti. Babasal (patriyarkal) aile, lonca, kilise bölgeleri gibi kapalı birliklerin tutsağı olan birey, bağlı olduğu törelerin baskısından kolay kolay kurtulamıyordu. Bu çemberler yavaş yavaş kırıldı. Bugünkü insan o kadar değişik topluluklara bağlandı ki, bunlardan hiç biri onu bütün bütün kendi buyruğu altına alamamaktadır. Yaygın bir düşünce eğilimi, tam tersine, kollektif düzen geliştiği ölçüde insanı baskılardan kurtarmaktadır. Hepimiz biliriz ki, bir büyük kentte bir köyden, kalabalık içinde bir salondan çok daha özgürüzdür.

Demek oluyor ki, ben bireysel bir uygarlıktan toplumcu bir uygarlığa geçişten söz ederken, insan tekinin yok olmasını, yığının yararına insanın kendini feda etmesini aklımdan geçirmiyordum. Daha da ileri giderek şunu söyliyeceğim: Bireyci bir toplumda bireysel istekler toplamının gösterdiği yön, tekilikten çokluğa, ayrılıktan birliğe doğrudur. Başka bir deyimle, yalnız yaşıyan, kaderine bırakılmış insan tekleri, bir araya gelmek, bütünleşmek eğilimindedirler. Bütünleşme gerçekleşince, bireysel istekler toplamının gösterdiği yön tersine dönecektir: Kollektifleşmiş bir toplumda herkesin isteği bireyi yeniden bulmak, yalnızlığa yeniden kavuşmak olacaktır. Bu ters yönlü isteklerin öncülüğünü köylerde yaşıyanların kente, kentte yaşıyanların köylere duyduğu özlemde görüyoruz.

Bir uygarlıktan ötekine geçişin kaçınılmaz olduğunu söylüyorum. Ama bu iş kavgasız olacak demiyorum. Hiç bir şey kavgasız olmamıştır. İnsanlığın bütün bir yanı - ki henüz güç onun elindedir - ister istemez ayrıcalıklarını gitgide bırakmasını gerektiren bu akıma karşı koyacaktır. Bu insanları ellerindekileri bırakmaları gerektiğine akıl yoluyla

inandıramazsınız. Öyle bir yol bulacaksınız ki, ellerinde tuttuklarını düşürecekler. Bunun ne kadar zamanda olacağı bilinemez. Ama er geç olacak bu. Rüzgârla meşe arasındaki savaşta, en sonunda zaferi meşenin kazandığına örnek gösterilemez. Zaman fırtınadan yanadır. Meşenin kaderi, ölü ya da diri, kökünden sökülmektir.

Bu işin ne kadar süreceği bilinmez dedik: İşte asıl sorun da bu. Çağımızdaki baş döndürücü çabuklaşmalara bakacak olursak, bunlarda doğum sancılarına benzer bir şeyler görebiliriz. Hekim bu sancılara bakarak doğumun kaç dakika sonra olacağını kestirmek güçtür: Kimileri bütün güçleriyle akımı nırım. İki olay arasında gerçek bir benzerlik yoktur. Tarihte görüyoruz ki, bu türlü çabuklaşmalar (hiç bir zaman bugünkü kadar olmamakla beraber) birdenbire durmuş, yeniden ortaya çıkmaları için yüzyıllarca beklemek gerekmiştir. Demek istiyorum ki, evrensel ve toplumcu bir insanlığın doğması arefesinde olduğumuz akla yakın, hattâ pek olasıdır. Ama, sadece akla yakın ve pek olasıdır. Akım böyle sürüp gidecek mi, yoksa, bugün yarın, bir durdurma, düzensiz bir gerileme mi olacak, orası bilinmez. Onun için, bilimsel olarak kime hak vereceğimizi kestirmek güçtür: Kimileri bütün güçleriyle akımı hızlandırmaya çalışıyorlar, kaçınılmaz sarsıntılar pahasına da olsa: kimileri ise (diretmeye kararlı olanlardan söz ediyorum) bu akımı dizginlemek istiyorlar. Çünkü, onlara göre meyva henüz olgunlaşmış değildir, vakitsiz sarsıntılar boşuna olacak ve yeni dünyanın doğuşunu çabuklaştıracak yerde geciktirecektir. Bu iki davranıştan birini seçmek bizim içten bir inancımıza, haksızlığın sürüp gitmesi karşısındaki sabırsızlığımıza bağlıdır. Ama, hangisinin doğru, hangisinin yalnış olduğunun matematik bir kesinlikle ispatlanabileceğini sanmıyorum. Her eyle-

min sonuçları olduğuna göre, ne desek bir tahminden öteye gitmiyecektir.

Valéry'den buyana, uygarlıkların ölümlü olduğu söylenip durur. Elbette doğrudur bu, ama bir uygarlığın getirdiği bir başka uygarlığın çıkış noktası mı oluyor, her uygarlık insanlığın mirâsına ekleniyor mu, orası pek belli değil. Düşüşler olduğunu unutmıyalım. Astek uygarlığı gibi, yürekler acısı bir kaç izden başka bir şey bırakmadan silinip giden uygarlıklar vardır. Mısır uygarlığı gibi, zenginliklerinin nice yüz yıl sonra ve eksik olarak bize ulaşanları da var. Belki Atlantit gibi, bildiğimiz bütün uygarlıklardan daha önce yaşamış ve hiç bir iz bırakmamış uygarlıklar da vardır. Her uygarlığın kendiliğinden bir başka uygarlığa katıldığını sanmamalı. Yeni uygarlığın, Yunan-Lâtin uygarlığına bağlanmasını, karanlık manastırlarda titrek mum ışıklarını birbirine veren bir kaç insanın direnmelerine borçluyuz. Onlar olmasa, Yunan ve Lâtin düşüncesinden fazla bir şey kalmazdı bize. Asur düşüncesinden hiç bir şey kalmamıştır nitekim. Nazi Almany'ası zaferi kazansaydı, ikiyüz yıl sonra, Fransız uygarlığından ne kalabilirdi, bir düşünün. Şunu da unutmıyalım ki, bugünedek insan uygarlıkları kendi sınırları içinde kalmışlardır; örneğin Akdeniz uygarlığının Çin uygarlığı ile bir tarihte hiç bir ilişkisi yoktu. Bir uygarlığın batması, insanlığın sadece bir bölüğünü ilgilendiriyordu. Oysa, şimdi öyle bir çağda yaşıyoruz ki, uygarlık bütün dünyayı az çok saran bir bütün olmaktadır. Bugünkü uygarlık bütün varı yoğuyla, getirdiklerini bir başka uygarlığa aktarmadan göçüp giderse, torunlarımızı bekliyen yeni bir demir çağ olacaktır. Ortaçağ demiyorum, çünkü bu çağ Yunan - Lâtin uygarlığıyla yeni uygarlık arasında bir köprü olmuştur. Kitaplarda yazılıdır diye tekniklerin evrenselliğine de pek güvenmemeli. Tek-

nikler insanların nabzı ile yaşarlar. En küçük bir kesinti öldürür onları. Hiç bir elkitabı bir gravürcüye iyi gravür yapmasını öğretmemiştir. Bir insandan ötekine doğrudan doğruya aktarılmıyan her şey kaybolur.

Herkesin bildiği bu gerçekleri ne diye hatırlatıyorum? Uygarlığımızın geleceğinden korktuğumu söylerken (ki umarım yersiz bir korkudur), bu korkunun hiç bir ciddi temele dayanmadığını sanmıyasınız diye. Şu da bir gerçektir ki, göçmüş bir uygarlık içinde yaşıyan hiç kimse o uygarlığın gerçekten yok olacağına inanmamıştır. Bizim uygarlığımızın bütün uygarlıklar gibi ölümlü olduğunu ne kadar söylesek de buna içten inanmıyoruz. Nasıl ki, her birimiz yarın sabah ansızın ölebileceğimizi bildiğimiz halde, buna pek inanmayız. İnsan kendini sonsuz sanır daha çok.

Böylece, ilk söylediğimize dönmüş oluyoruz: Toplum az çok tehlike karşısındadır demiştim. Tehlike karşısındadır, çünkü, bir toplumun can damarı, ta kendisi olan değişmez ahlâk değerleri, yokolmak tehlikesi karşısındadır. Çünkü, dünya öyle bir çatışmahalinde bulunuyor ki, değişmez ahlâk değerleri herkes için bir ayak bağı olmak üzeredir ve olmuştur da. Çatışma çabucacık iyi bir sonuca varacak olursa, tehlike büyük olmaz. Ama, çatışma uzun sürer, iki üç, ya da daha çok kuşak boyunca sürüncemede kalırsa ve bu arada insan toplumları için kan dolaşımı ya da kemik çatısı demek olan değişmez ahlâk değerlerini koruma yoluna gidilmezse, toplumumuz dağılıp gidebilir diyorum yine.

Unutmıyalım ki, insan iyi örnekten çok kötü örneğe düşkündür. Ne yazık ki bu böyledir. Unutmıyalım ki, insanların gözü hep kendilerini yönetenlerdedir. Kimi zaman onların erdemlerine bakıp soylu bir çaba gösterirler ama onların sapıtma-

larında kendi kusurlarını bağışlatacak bir yan gördüler mi, çok daha çabuk taklit ederler onu. İşte bunun için bu halkların kaderini ellerinde tutanlar, sanmasınlar ki, hem değişmez ahlâk değerlerini hor görebilirler, hem de, sözde hizmet ettikleri halkın vicdanında ve davranışlarında bunların yine de kalmasını bekliyebilirler.

«Ahlâk ölçüsü gereksizdir, çünkü, örnek olma erdemini onlardan üstün tutmak gerekir.» Bunu, içten bir tartışma sırasında komünist dostlarımdan biri söylemişti bana. Bunu söylemenin güzelliğine, değerliliğine diyecek yok. Ama, ya örnek kötü olursa? Savaş zorunlukları insanı kimi zaman yalana, kötü niyete, kara çalmaya, haksızlığa, insan hayatını hiçe saymaya götürmüyor mu? Zorla ya da istiye istiye nelere baş vurulmuyor savaşta? Bu örnekler karşısında halklar nasıl bir erdem besliyebilirler düşüncelerinde? Hele bu örnekler amansız bir düşmanın sizi zorla sürüklediği korkunç sapıklıklar değil de, başarı sağladıkları ölçüde övülmeğe değer eylemler olarak gösterilirse.

İşte, bu türlü örnekler, bugün, bütün partiler ve bütün hükümetlerce insanların zayıf yanlarına bol bol verilmektedir. Bu yeni bir şey değil diyeceksiniz. Doğrudur. Ama yeni olan şu ki, aldatılan artık düşman olmuyor, bugün hiç sıkılmadan ve alabildiğine aldatılan insanlar daha çok kendi dostlarımız oluyor.

Aldatmasına aldatsınlar... yanlış anlamıyalım. Oysa aldatmıyorlar da. Çünkü, kandırmak için büyük tedbirler de almıyorlar artık. Bazı Demokratların Faşizm belâsının hüküm sürdüğü ülkelerde özgürlüğü kurtarıyoruz diye «mutsuz» Yunanistan'a yardım etmeğe kalktıkları zaman bu sözlerine kimsenin inanmadığını pekâlâ biliyorlar. Maurras'ın vaktiyle icatettiği ve daha sonra yalnız Hitler'e özgü

sanılmış ve iğrenç sayılmış bir yol, bugün böylece baş tacı ediliyor ve herkesçe iyi sayılıyor. Her iki cephede kimse onsuz yapamıyor. Daha kötüsü şu ki, bir çok memleketlerde bu yola toplumsal ilişkilerde de baş vuruluyor. En kurnazlar en çok beğenilenler oluyor. Dürüstlükse dudak büktürüyor herkese.

Nasıl başka türlü olsun! Şunun üstünde iyi düşünmek gerek: Halkı aldatmak, önce kendimizi ondan ayırmaktır. Daha da önemlisi onu da ikiye bölmektir, iki cepheye bölmek: Oyunu kavrıyan hinoğlu hinler ve güzel lâflara kanan avanaklar. Birincilerden yana olmayı kim istemez. İkincileri kim hor görmez; hor görünce de onları yönetmek hakkını kendinde bulmaz? Bu nereye götürür insanı? Kurdun kuzuya karşı kendinde gördüğü hakka. Böylece toplumsal davranışta bir kanserdir başlar ve herkes başkalarıyla ilişkisinde kurnazlık ya da gücten başka bir şey göremez olur.

Diyeceksiniz ki, bu çeşit hastalıklar büyük sarsıntılardan sonra her zaman görülmüş ve zamanla geçmiştir.

Evet, ama çok denenmiş bir ilâca, ahlâka başvurularak. Amerika tarihi bu bakımdan öğreticidir. Amerika'ya ilk giden serüvenci halka biraz olsun düzen verebilmiş tek yol, püritenlik dedikleri o çelik sertliğindeki ahlâktır. Bu ahlâk içgüdüleri yok etmeden taşkınlıkları sınırlandırıyor, böylece iki yüzlülüğü yaratıyordu. Ama, iki şeyden birini seçmek karşısındaydılar: Ya ikiyüzlü bir toplum olacak, ya da hiç bir toplum olmıyacaktı. Bu ahlâk yer yer sertliğini yitirmemişse de, şimdi günden güne yumuşamaktadır. Eğer, daha önce yumuşatılmış, hele büsbütün bırakılmış olsaydı, bugün Amerikan ulusu olmazdı.

Şimdi dünyaya dönelim.

Dünya uzun bir değişim yoluna giriyor. Bu değişim şimdiye kadar geçirdiklerinin en yamanıdır. Dünkü yaşayışına uyan töreler, ahlâk kalıpları yarınki yaşayışına uymaz olacaktır. Onun için bütün bu ahlâkı değişmez değerleriyle birlikte toptan bir yana atma eğilimi beliriyor şimdiden. Yeni töreler, yeni bir ahlâk kuracak olan yeni bir toplum biçimine daha çabuk varmak, daha serbest davranmak isteniyor. Doğrusunu isterseniz, varılacak liman görünürde ölçülür bir uzaklıkta olsaydı, bu serüveni göze almak düşünülebilirdi. Ama, gördük ki durum hiç de öyle değil. Liman sisler içinde, geleceğin sisleri içinde. Kimse dağıtamaz o sisleri. Gemiyi biran önce avucumuza almak için nerede olduğumuzu iyice bilmeden bütün ahlâk baskısını kaldırıp denize atarsak, yarın sabah Pasifik'in ortasında, gittikçe dağılan, birbirine giren başı bozuk tayfalar ortasında uyanabiliriz. Böyle koşullar içinde bir geminin dümenini eline almanın ne kazancı olacağını pek kestiremiyorum.

Ufukta beliren ve ne kadar süreceği bilinmez bir karmaşa içinde, adım adım ilerlemek, tıpkı bir dağ sporcusu gibi, dayanak noktasını bir sonrakinin sağlamlığını anlamadan bırakmamak, bana kalırsa, daha uzun bir zaman elden bırakmamamız gereken en az bir bilgeliktir. Ben burada toplum ve politika düzenlerinden değil, ahlâktan söz ediyorum. Bu değişmelerde, toplum ve politika sistemleri, insanı anlayışımızda büyük bir değişme olmadan en cüretli sarsıntılar geçirebilir. Ama bir değişmez ahlâk değerini bırakma ölçülemez bir önem taşır.

Kimseyi inandırmayı değil de (çünkü insan yaşlandıkça anlıyor ki, insan ancak inanmak istiyenleri inandırabilir), her birimizin erişmiş olduğunu sandığı gerçeğe karşı az buçuk güveni sarsmayı başardımsa, yine de fenerimi yakmam ve deminden beri

sözünü edip de adlarını vermediğim değişmez ahlâk değerlerini açıklamam gerek.

Hemen belirtmek isterim ki, bu işi okurun haklı olarak umduğu açıklıkla yapamıyacağım. Çünkü, bu değişmez ahlâk değerleri, ahlâk kuralları gibi, bir kelimeyle hemen anlatılıverilecek kavramlardan değildir. Bu değerlerin hangi zorunlu ödevleri karşıladığını göstermek bence hem daha emin hem de daha gereklidir.

Bu zorunlu ödevler, insan oluşumuzdan gelir, insanlığımızın bir yansıması, başka bir deyimle, toplumsal hayata çevrilmesidir.

Örneğin insan, yaradılışıyla tek bir varlık, tek başına bir dünyadır. Bu ayrı ayrı dünyalar sözden başka hiç bir yoldan buluşamazlar. Söz içten, yani doğru da olabilir, aldatıcı yani yalnış da. Kimse bunu önceden kestiremez. Söz içten olunca, sadece bir anlaşma olmakla kalmaz, bir kaynaşma çabası da olur. Aldatıcı olunca, kaynaşmaya götürmek şöyle dursun, anlaşma bile değildir artık, bir ayırma, bir koparmadır. Yalnız bu da gösteriyor ki, doğruluk insanları birleştirir, dolayısıyla, toplumsal bir sağlamlık yaratır. Yalansa, ayırır, dolayısıyla dağıtır. Bunu demin de söylemiştim: Halkı aldatan kendini ondan ayırır ve halkı da ikiye böler. Düşmanı aldatmak değişmez bir ahlâk değerine aykırı sayılmayabilir, çünkü, insan düşmandan zaten ayrılmış durumdadır. Dostlarını ya da halkı aldatmaksa, en haklı nedenlerle de olsa, değişmez bir ahlâk değerine aykırıdır.

Aldatmanın sonuçlarını aşırılığa götürerek inceliyelim: Diyelim ki, bir toplumda yalan kural olmuştur, daha doğrusu, o toplumda herkesin sözü doğru da olabilir, yalan da. Yalan olmasının önemi, sakıncası yoktur. O zaman, her söz de kendiliğinden önemsiz ve sakıncasız oluverir. Yani söylense de

olur, söylenmese de. Kimin ne düşündüğü, neyi kurduğu bilinmez olur. Önemli olan sadece yapılan iş ve davranıştır. İnsanı insana bağlıyan sadece güçlünün yasasıdır. Böyle bir durumda hangi toplumsal örgüt yaşıyabilir?

Her toplum yaşıyabilmek için kendini savunmak zorundadır. Adam öldürmeye karşı, hapisler, kürekler, hattâ ölüm cezası vardır. Yalana karşı ne yapabilir, nasıl bir ceza düşünebilirsiniz? Düşünemezsiniz, çünkü yalan çok kez saklı kalır. Meydana çıksa bile ne olur? Bir insan yalanla benden bir yarar sağlıyorsa, niçin vaz geçsin o yalandan? Olsa olsa, kendini ayıplıyacağımdan çekinir. Ama ya bu da umrunda değilse, üstelik benden daha kurnaz olduğunu göstermekle bir üstünlük sağlıyacağını bilirse. İşte, insanoğlu buna karşı bir şey bulmuş, tamamiyle sembolik bir baskı yaratmış, namussuzluk demiş buna. Tâ beşikten insanoğluna yalan söylemenin bir namussuzluk olduğu düşüncesi aşılanmalı ki, toplum yalana engel olabilsin. Onu büsbütün önliyemez. Ama, yasal olmasını, doğru ile eş sayılmasını ve böylece de toplumun ölüme sürüklenmesini önliyebilir.

Bunları söylediğim zaman, komünist dostlarım şöyle karşı koydular bana: Siz Gestapo'ya yalan söylemeği namussuzluk mu sayardınız? Buna biraz önce cevap verdim: Bir değişmez ahlâk değerini tek bir kelimeyle tanımlamak bir sürü anlaşmazlıklara yol açar. İnsanlar arasındaki ilişkiler hiç bir zaman kesin bir formüle sığacak kadar katı değildir. Yalanın, bütün vicdanlarda namussuzluk olarak yer etmesi değişmez bir ahlâk değeridir. Ama, biraz önce anlatığım gibi, yalanın nesnel kötülüğü, toplumsal zararı, sadece yalan oluşundan değil, birleştirecek yerde ayırmasından, dağıtmasından geliyor. Kendini sizden zaten ayırmış olan düşmana yalan söy-

lemek onu bizden daha fazla uzaklaştırmaz. Böyle bir yalan (Gestapo'ya söylenen yalan) kimsenin vicdanını rahatsız etmeden söylenebilir, daha doğrusu, bu durumda vicdan yalan söyleme namussuzluğunu, kendini buna zorlamış olan düşmanın üstüne atar. Herhangi bir rakibimizi aldatmak tehlikelidir. Çünkü aldatmakla ayrılığı arttırmış, rakibi düşman olmaya itelemiş oluruz. Dünya çapında düşünürsek, savaşa; ulus çapında düşünürsek bölünmeye, birbirimizi yemeye yol açmış oluruz. Ama, bir devleti, dostları, halkı aldatmak işte bu, her vicdanda, kayıtsız şartsız, namussuzluk olmalıdır. Bu yalan, bu dağıtıcı, yıkıcı yalan hoş görüldü mü, toplumun çözülmesi başlamış demektir.

İşte, insanlığımızdan gelen zorunlu ödevlerin bir yönü. Bu ödevler değişmez her ahlâk değerinin kaynağıdır, daha doğrusu, değişmez değerler onlarla bir olurlar. Şimdi bunları geniş bir yasa içinde genelleştirmeğe çalışalım. Olmıyacak şey değildir bu. Çünkü, bu değer ve ödevler insanlığın büyük özlemiyle birleşirler. O özlem ki, bütün öteki özlemleri özetler. Daha doğrusu bütün öteki özlemler, o büyük özlemin görüntüleri, yüzleri, değişik biçimleri, vicdanın değişik kavrama yollarıdır.

Bu değişik görünüşlerin adları şunlardır: Adalet, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, insan sevgisi. Kulağa hoş gelen sözler bunlar. Ama, insanı aşan bir iş. Adalet nedir? Bir lokomotif makinisti demiryolu üstünde oniki işçi görüyor. Hepsi ezilmek üzeredirler. Makinist onları kurtarmak için treni bir başka hatta sokuyor. Ama trenin üstlerine geldiğini fark eden işçiler yandaki hatta atlayınca çiğnenip param parça oluyorlar. Üstelik trenin pek hızlı hat değiştirmesi yüzünden tekerlekler raydan çıkıyor ve devrilen katar ikiyüz ölü veriyor. Makinist iyi bir şey yapmak istemişti. Niyeti temizdi. Onu tebrik mi edeceğiz, mah-

küm mu edeceğiz şimdi? Kestirip atmaya yüreği varmıyor insanın. Adalet niyetlere mi bakmalı, yoksa iyi niyetin bile yalnız sonuçlarına mı bakmalı? diye tartışmaya kalkışırsak, işin içinden zor çıkarız. Politika konusunda zorluk büsbütün artar.

Bir başka kelime: Özgürlük. Benim özgürlüğüm başkasının özgürlüğü ile sınırlıdır, diyoruz. Ama, başkasınınki de benimkiyle sınırlıdır. Ne dereceye kadar? Modern demokraside ortak savunma için asker olmak istemiyorum diyemem. Ama, toplumun yararına da olsa, Paris-Chartres yolunda taş kırıcısı olmayı kabul etmiyebilirim. Niçin? Hangi ödev gereği asker olup, hangi hakla taş kırıcısı olmıyabiliyoruz? İstemiyeceğim bazı özgürlükler var, biliyorum. Örneğin, şenlik olsun diye, bir ormanı ya da bir köyü yakmak. Buna karşılık öyle özgürlükler vardır ki, en zorba kıral bile elimden alamaz: Yalnız olduğum zaman türkü söylemek, canım isterse de sol elimle burnumu silmek. Bu iki uc arasında nasıl bir sınır çizip şuradan ötesi özgürlük, berisi zorbalıktır diyebiliriz.

Bana karşı koyacakların ekmeğine yağ sürer gibiyim ama, onlara şu karşılığı vermek istiyorum: Zor ya da zorunluk karşısında bırakarak beni bir başkasının heveslerine alet durumuna sokan her davranış, adaleti ve özgürlüğümü çiğnemiş olur.

Çağlar boyunca insanların büyük özlemi, insan saygısının da özü budur: Başkalarının heveslerine âlet olmak gibi alçaltıcı bir durumda hiç bir zaman olmamak ya da olmaktan çıkmak.

Görüyorsunuz ki burada Kent ahlâkının iki büyük buyruğundan biriyle karşılaşıyoruz. Kant'ın yanılgısı, ahlâkını akıl yoluyla, birer ilke olarak konan öncüllere dayamasından geliyordu. Ahlâkı, bundan ötürü tartışmaya elverişlidir. Oysa, bütün insanların bu özlemi, bir gerçektir. Öyle bir gerçek ki,

insanların hem tek tek, hem de toplu bütün eylemlerinde yazılıdır. Buddha'nın sözünde, Kuran'da, Kutsal kitapta, kölelerin azat edilmesinde, işçilerin bilinç kazanmasında, bütün devrimlerde bu özlem vardır. Bu, artık akıl yoluyla kurulacak bir ahlâk kuralı değil, yıldızların devinimi, yer çekimi, ışığın tayfalara ayrılması gibi görgüye dayanan bir değerdir. İnsanların elinden özlemek hakkını almadığımız sürece, bu gerçeğe sırt çeviremeyiz. Buna sırt çevirmek, insanlara insan olmak hakkını tanımamak demektir.

Evet, ülkü adını alan, ve en iyi insanların çağlar boyunca, uğrunda savaştıkları bütün yüce kavramlar, Adalet, Özgürlük, Eşitlik, İnsan hayatına saygı, bütün bunlar şu bir kaç kelimeyle özetlenebilir: Hiç bir zaman, başkasının heveslerine alet olmak gibi alçaltıcı bir duruma düşmemek.

Herbirimizin ve herkesin bu özlemi, görüyoruz ki, toplumsal zorunlukların en genel ve en kaçınılmaz olanı ile birleşiyor. Bir toplum düşünelim ki, orada herkese, başkalarını kendi heveslerine alet edebilme yetkisi verilmiştir. Böyle bir toplum için iki yoldan başkası yoktur: Ya dağılma, ya da zorbalık. Çünkü, ya en güçlüler en güçsüzleri sömürmek üzere bir araya gelecektir, ki bu naziliktir. Ya da herkes herkesle savaşacaktır, bu da taş devrine dönmektir.

Böyle olunca, değişmez ahlâk değerlerinin en geneli şunu buyurur: Halkların kafasında, amacına ulaşmak için başkasını âlet olarak kullanmayı haklı, hattâ gerekli saydırabilecek toplumsal ya da politik davranışların hiç bir türlüsü kabul edilmemeli.

Ya, karşımızdaki düşmansa, diyeceksiniz. Yalan için söylediğimi yine söyliyebilirim: Senin düşmanın, seni ya da insanları kendine alet etmek istiyendir (öyle değilse, düşmanın değildir). Böyle davran-

makla insanlar topluluğundan kendini ayıran odur. Saint Just şöyle demişti: «Özgürlük düşmanlarına özgürlük yok!»

Denebilir ki, insanı hiç bir zaman bir alet diye kullanmamak pek genel, güç anlaşılır, pek soyut ve herkesin kendince yorumlıyabileceği bir ilkedir. Buna biraz önce cevap vermiştim. Umarım ki, yarının insanı için Musa'nın on buyruğuna benzer kesin formüller beklemiyordunuz benden. Bunları geleceğin toplumu kendi gerçeklerine göre dile getirebilecektir. Bugün için herkes bu kuralın ışığında kendi hesabına şu sorunu çözmeğe çalışacaktır: Geleneksel ahlâkın şu ya da bu buyruğunu, en yüksek bir amaç için de olsa, çiğnediğimiz zaman sadece bir kuralı mı çiğniyoruz, (ki buna bazan hakkımız olabilir, hattâ bir ödev de olabilir bunu yapmak), yoksa değişmez bir ahlâk değerini mi çiğniyoruz? (ki buna hiç bir zaman hakkımız olamaz.) İnsan kendi kendisiyle içten içe cenkleşmeden hiç bir şeyi yapmaya kalkmıyacak. İşte, bütün bu konuşmanın varmak istediği buydu.

Bitirirken şunu belirtmeliyim ki, ben sorunu en nesnel plânda ele aldım. Dinsel olsun, politik olsun hiç bir inancımı işe karıştırmadım. Kendi özlemlerimi, daha da kişisel beğenilermi bir yana bıraktım. Şundan başka hiç bir şeyi de ispatlamaya çalışmadım: Özü kişisel olup da, gözlerimiz önünde dağılmaya başlıyan eski uygarlıkla, özü toplumsal olan ve ilk belirtilerini görmeye başladığımız yeni bir uygarlık arasındaki bulanık zamanların ne kadar süreceğini bilmediğimiz için yarınki toplumsal koşulların yaratacağı ahlâkı beklemeden eski ahlâkı değişir değişmez bütün değerleriyle birlikte toptan silkip atmak tehlikeli bir iştir. Daha çabuk gitmek için safra bırakır gibi, insanoğlunun bunca savaşla son yüzyıllar içinde elde ettiği değerleri, düşünce

özgürlüğünü, ahlâk sorumluluğunu, insan hayatına saygıyı, adalet güveneklerini, bu kavramların kim bilir ne zaman alacakları yeni biçimleri açıkça ortaya koymadan silkip atmak, avı bırakıp gölgesine koşmak gibi bir şey olur.

Bütün bu düşüncelerin amacı nedir? Amacım, politika adamlarını inandırmaya çalışmak, onları günah çıkarmaya ve yöntem değiştirmeye çağırmak olsaydı, kendimle alay ettirmekten başka işe yaramazdı bunlar. Şu gerçeğe artık katılmamız gerekiyor: Politikacılar öyle baş döndürücü bir horona girmişler, öyle karmaşık, öyle hızlı bir oyunun dolambaçlarına kapılmışlar ki, onların dönüp arkalarına bakmalarını, davranışlarını derin bir düşünmenin ışığında gözden geçirmelerini bekleyemeyiz. Her adımı atarken acaba bir ahlâk değerini mi, yoksa değişmez bir ahlâk değirini mi çiğniyoruz diye düşünmeleri gerekseydi, yani, her an geleneksel ahlâkın neresine dokunulabilip neresine dokunulamıyacağını bilmeleri gerekseydi, işleri bir insanın başaramıyacağı kadar zorlaşırdı.

Ama politikacılar tek başlarına değillerdir dünyada. Her çağda bazı insanların rolü onlara engelleri, sakıncaları göstermek olmuştur. Bir yanılgıyı, bir haksızlığı önliyemezler her zaman bunlar. Ama uyarmaları ya da karşı çıkmalarıyla yanılgıları, haksızlıkların tekrarlanmasını ya da daha ağırlaşmasını önliyebilirler. Özop'la Voltaire'den Zola ve Romain Rolland'a kadar hep böyle oldu. Onlar kendi yerlerini tutabileceklere, tutması gerekenlere seslenmişlerdi. Bence kimi insanların asıl işi her uygarlığın değişmez ilkelerini geniş dönemlerinin karanlığında koruyup aktarmak olmalıdır. Antik düşüncenin en iyi yanı da bize kadar sabırlı ve yürekli kişilerin çabasıyla ulaşmış.

Biliyorum, ne diyecekler bana. Çağımızın tarih-

sel akımı kendi içinde bir ahlâk taşımaktadır ve bunu dile getirmek bazı üstün kişilerin işidir. Çağımız sabırsızlıkla bekliyor bunu. Hakem rolü oynamak için bu tarih akımının dışında kalmak, tarafsız düşünebilmek için her anın toplumsal baskısından sıyrılmak, partilerin klanların, ulusların, kiliselerin, bir kelimeyle, bütün somut topluluğun üstüne çıkmak, kendini dünyanın şah damarından ayırmak, kendi ayağını kesmek olmuyor mu? Daha ileri gidelim: Geçmişten ders alarak ve kendi içine kapanarak zenginleşip de bugünkü sosyal akıma kendi düşüncesini dışarıdan kabul ettirmek istiyen insan, emeklerinin toptan boşa gitmesi, etkin olmaması tehlikesiyle karşı karşıya değil midir? Coşkun bir savaşa girişmiş bir küme insana: «Siz aşırılığa düştünüz» demek onları yanılgılarında direnmeye götürebilir. Oysa, onların arasına katılıp «Biz şu hatayı işledik» demek, onları daha fazla düşündürebilir.

Buna hak vermiyor değilim. Ama bu sonuncu yargıçlık, dışardan değil içerden uyarma gerçekte her zaman mümkün müdür? Bir eyleme doğrudan doğruya katılmış olan kişi, her durumda gereği kadar uyanık ve tarafsız kalıp küme'sinin tutkularına kapılmazlık edebilir mi? ve kümesi böyle bir insanı içinden atmaya kalkmaz mı? Dreyfus işinde albay Piquart'ı unutmıyalım. Kavga arkadaşları onu ne çabuk susturdular. Bu susmanın kırılması ve adalet sesinin yeniden duyulması için Zola'nın ortaya çıkması gerekti. Ama şunu anladınız sanırım, ben düşünce adamının ortak eylem içinde, ahlâk bakımından bile esininin, yaratıcı gücünün kaynaklarını bulmaya hakkı yoktur demiyorum. Yalnız şunu candan istiyorum ki, ona karşıt hak verilsin: Kendine bir başka ödev verme hakkı. Sadece seçme hakkı ve ödevi değil, bu seçmeye karşın, bu seçme gereği, da-

ha iyi görebilmek, kümenin baskısından kurtulabilmek için biraz uzaklaşıp bakma hakkı. Böylelikle kişisel aşırılıkları ve toplumsal sürüklenmeleri daha iyi önleyebilir, insanların ve halkların bilincinde değişmez ve evrensel ahlâk değerleri daha iyi besleyebilir. O değerler ki, onlarsız ne toplum ne de toplumsal insan kalır, Babil zorbalığı, mağara çağı yalnızlığına dönülür.

Çeviri: S.E. V.G.

ÇAN YAYINLARI

1. KAÇKINLAR: F. Edgü. 250 k
2. DENEMELER: A. CAMUS Ç.: S. E. — V. G. 4 lira
3. DURUŞMA: Franz Kafka Ç.: S. Eyuboğlu. 5 lira.
4. DÖRTLÜKLER: Ö. Hayyam Ç.: S. Eyuboğlu. 5 lira.
5. BOZGUN: F. Edgü. 3 lira.
6. ÇAĞIMIZIN GERÇEKLERI: Sartre. S. E. — V. G. 5 lira.
7. KUYULARDA: M. Buyrukçu. 3 lira
8. ÖZGÜRLÜK VE KÜLTÜR: J. Dewey Ç.: V. Günyol. 5 lira.
9. DÜNYAMIZIN SORUNLARI: Russell. S. E. — V. G. 5 lira.
10. TÜRKÜN ATEŞLE İMTIHANI: Halide Edib. 10 lira.
11. TİYATRO İÇİN K. ARAÇ: Brecht. Teo-C. Ç. 250 kuruş
12. MACBETH: W. Shakespeare S. Eyuboğlu. 4 lira.
13. ÇAĞDAŞ POLİTİKA SORUNLARI: S. E.-V. G. 4 lira.
14. BAŞKASININ KELLESİ: M. Aymé. S. E. — V. G. 4 lira.
15. SIĞIRTMAÇ TÜRKÜLERI: Vergilius. İ. Z. Eyuboğlu 250 kuruş
16. MAVİ YOLCULUK: Azra Erhat. 4 lira.
17. LÂTİN OZANLARINDAN ÇEVİRİLER: O. Rıfat. 3 lira.
18. ŞİİRLER: Jacques Prévert. Ç.: S. Eyuboğlu. 4 lira.
19. BİLİM AHLÂKI: A. Bayet Ç.: V. Günyol. 5 lira.
20. İKİLİK: O. Rıfat. 4 lira.
21. GODOT'YU BEKLERKEN: S. Beckett. F. Edgü. 4 lira
22. HAKSIZ YÖNETİME KARŞI Thoreau. Ç.: V.Günyol. 3 lira
23. FİLOZOFÇA DÜŞÜNCELER: Diderot. İ. Öztürk. 3 lira.
24. DENEMELER ELEŞTİRİLER O. Burian. 4 lira.
25. UTOPİA: Thomas More. Ç.: S. E M. U. V. G. 5 lira.
26. DEVRİM YAZILARI: Babeuf Ç : S. E. — V. G. 4 lira.
27. ŞİİRLE FRANSIZCA: S. Eyuboğlu Fiyatı: 5 lira.
28. YUNAN ANTOLOGYASI : Oktay Rıfat. F 3 lira
29. GELİŞEN KOMEDYA : Melih Cevdet Anday, 4 lira.
30. TURAN YOLU: A. Malraux S. Eyuboğlu F. 3 lira.
31. GÜNEŞ ÜLKESİ : Campanella H.K. - V.G.. 5 lira.
32. İNSAN VE İNSANLAR : Vercors, S.E.-A.E.-V.G. 4 l.

Ödemeli Olarak YENİ UFUKLAR, P.K. 1034 Galata — İstanbul adresinden isteyiniz. 20 Liradan yukarı siparişlerde % 20 indirim yapılır. Posta ücreti yarı yarıya paylaşılır.

